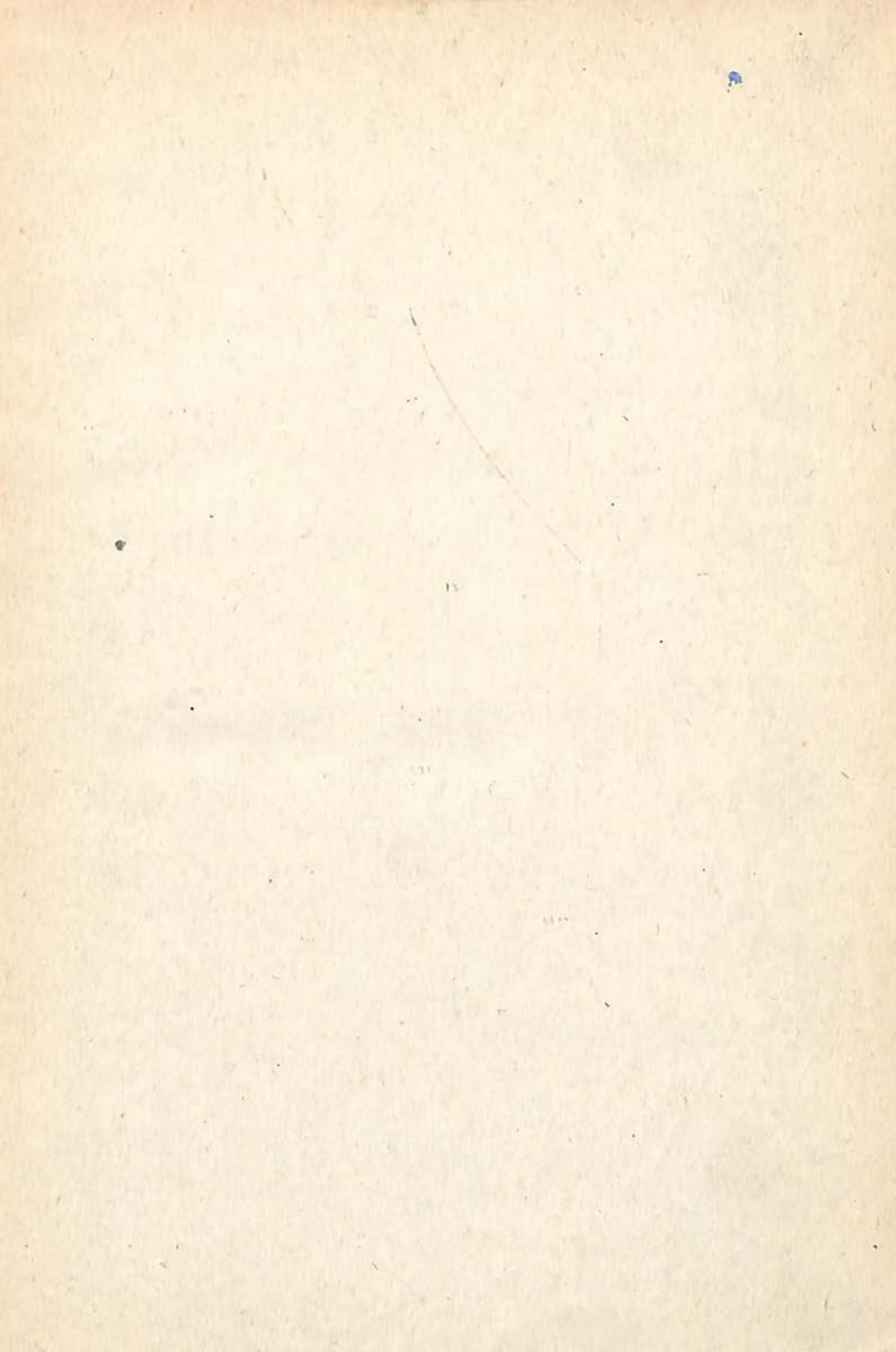
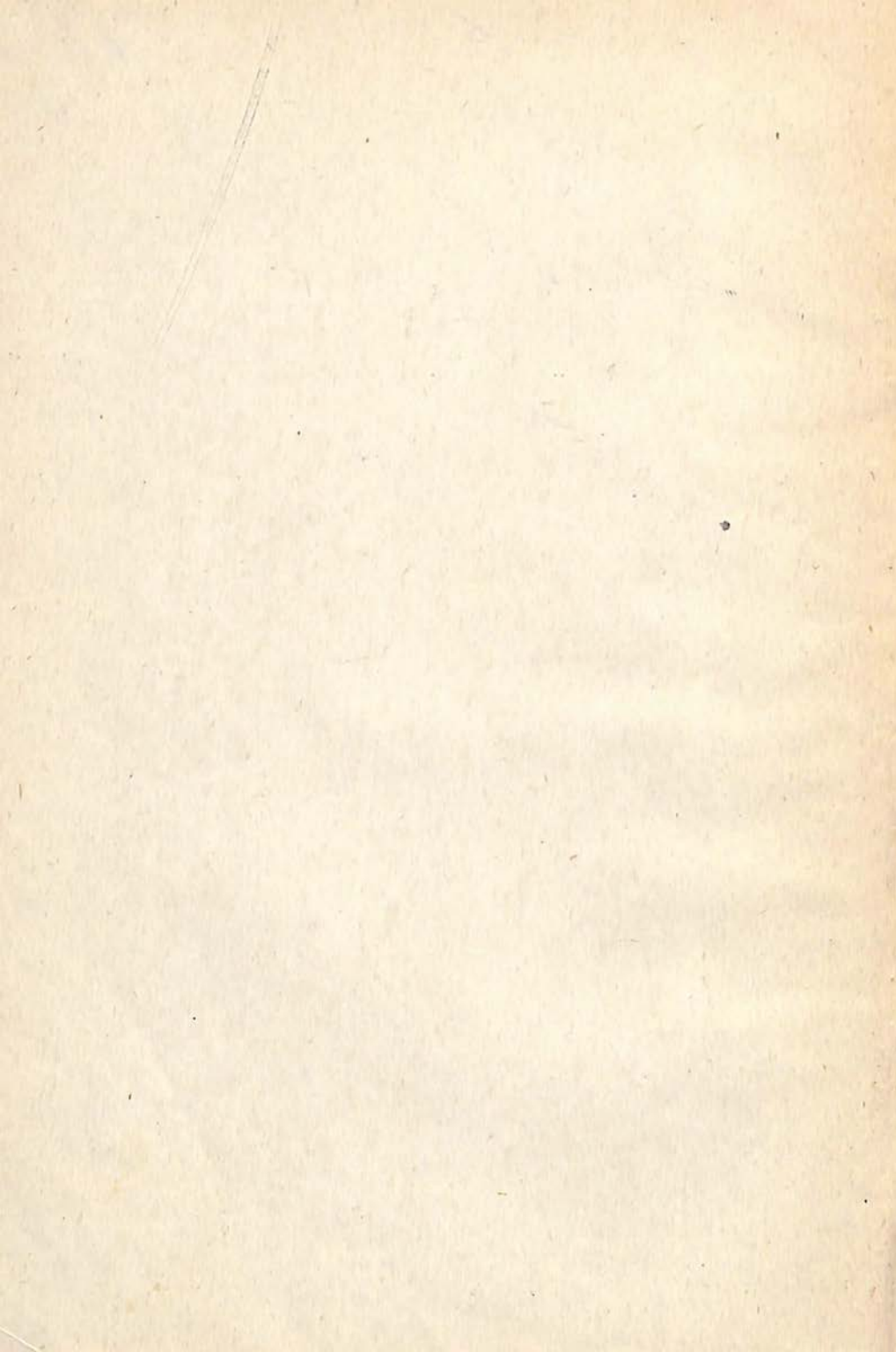

11

Г А С Ч А Л

127047

ԱՆՔԵՐՑԱՍՐԱ

✓

ԹԻՖԼԻՍԻ ՀԱՅՈՑ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

929:1(470) Պատկեր

№ 152
Շապրիկ Կարբինեան
Շաւարշ Թունեան
Իրան-Թաւրիզ

ՊԱՍԿԱԼ

Կր

ՆՐԱ ԿԵՆՆԷՐ ԵՒ ԳԻՏՆԵԿԱՆ ԳՈՐԺՈՒՆԷՈՒԹՅՈՒՆԸ

21434

ԹԱՐԿՄ. Գ. ԲԱՂ.Ր.

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

ՏՊԱՐԱՆ Մ. Դ. ՌՕՏԻՆԱՆՑԻ

Типография М. Д. Ротинянца, Гол. пр., д. № 41.

1899

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 9-го Октября 1898 г.

ԳԼՈՒԽ Ա.

Պատկալի մանկութիւնը—Վաղածամ զարգացումը—Մօր
մահը—Չօր ազդեցութիւնը—Տասներկու տարեկան Պատ-
կալը հնարում է երկրաչափուէ ինը:

Բլէզ Պատկալ՝ ծնունդը կլերմօն քաղաքում 1623
թուի յունիսի 19-ին: Նրա հայրն էր էտիէն Պատ-
կալ՝ իսկ մայրը Անտուանէտ Բէգօն:

Պատկալի ընտանիքը յայտնի էր աչքի ընկնող
ընդունակութիւններով: Նրա հայրը բարձրագոյն
կրթութեան տէր մարդ էր, տեղեակ լեզուների,
պատմութեան, գրականութեան և լատ. մաթեմատի-
կոս: Բլէզի մեծ քոյրը, Ժիլբերտն, իւր ժամանակի
ամենակրթուած կանանցից մէկն էր. նա հօր ղե-
կավարութեամբ պարապում էր մաթեմատիկայով
և լատիներէնով: Սորան է պատկանում նաև իւր
հռչակաւոր եղբօր լիակատար կենսագրութիւնը:
Պատկալի փոքր քոյրը, Ժակելինը, յայտնի էր բա-
նաստեղծական և բեմական տաղանդով: Իսկ ինչ
վերաբերում է իրան Պատկալին՝ նա զեռ ամենա-

փոքր հասակից արտակարգ զարգացման նշաններ էր ցույց տալիս:

Պասկալի մանկութիւնից հետաքրքիր փաստեր է պատմում նրա մեծ քրոջ աղջիկը, որը նույնպէս ժառանգել էր իւր ընտանիքի գրականական հակումները:

Երբ Պասկալի մէկ տարին լրացաւ՝ նորան «մի անսովոր բան» պատահեց, այն է՝ մի տարօրինակ նեարդալին հիւանդութիւն, որը նման էր թուլացկոտութեան: Այս հիւանդութիւնը առհասարակ շատ էր տարածուած այն ժամանակ մանուկների մէջ, միայն թէ Պասկալի նեարդալին տկարութիւնը մի տեսակ ջրդողութեան հետ էր կապուած. ջրի հէնց միայն տեսքից ցնցումներ էին սկսւում, բացի դրանից փոքրիկ Պասկալը մէջ հետեւեալն էր նկատուած. միամեայ մանուկը խանդոտութիւն էր ցույց տալիս դէպի հայրը մօր համար: Նա սիրում էր՝ երբ հայրը կամ մայրը առանձին առանձին իրան փայփայում էին. բայց բաւական էր որ հայրը տղայի ներկայութեամբ գգուէր մօրը կամ նույն իսկ մօտենար նորան՝ երեխան սկսում էր ձշալ, ցնցւում էր և թուլանում: Այս հիւանդութիւնը մի քանի շաբաթ տևեց:

Փոքրիկ Պասկալը դեռ երեք տարեկան հասակում զրկուեցաւ մօրից: Այս կորուստը մեծ ազդեցութիւն ունեցաւ նրա զարգացման վրայ և որոշեց նրա ապագան: Պասկալը իւր հօր միակ որդին

էր. այս իրողութիւնը, միանալով երեխայի զարմա-
նալի ընդունակութիւնների հետ՝ զրդեց հօրը խիստ
չափազանց չորս մտաւոր կրթութեամբ. բայց մօր
բացակայութեան պատճառով երեխայի ֆիզիքա-
կան զարգացումն առանց հոգատարութեան մնաց,
ուստի և զեռ մանկական հասակում Պասկալը չա-
տանի էր իբրև վատաուղջ երեխայ:

Պասկալը երբէք ոչ մի ուսումնարան չէ մտել
և բացի հօրից՝ այլ ուսուցիչ չէ ունեցել:

1631 թուին, երբ Պասկալ՝ զեռ ութը տարե-
կան էր՝ նրա հայրը ժամանակի սովորութեան հա-
մեմատ ծախեց իւր պաշտօնը և իւր ունեցած չա-
փառոր դրամագլխի մեծ մասը բանկ գնելով՝ ըն-
տանիքով Պարիզ տեղափոխուեց:

Հայրը բաւական ազատ ժամեր ունենալով՝ հա-
մարեա միայն որդու մտաւոր դաստիարակութեամբ
զբաղուեց:

Պասկալի քույրը հաւատացնում է, որ հայրն
ամեն կերպ աշխատում էր չափաւորել երեխայի
աշխատասիրութեան բուռն ձգտումները: Այս մա-
տամբ ճշմարիտ է, բայց միայն Պասկալի պատա-
նեկութեան առաջին տարիների վերաբերմամբ:

Այն ժամանակները լաճախ ութամեայ երե-
խաներին լատիներէն էին սովորեցնում. բայց Պաս-
կալի հայրը վճռեց երեխայի հետ լատիներէն սկսել
նրա 12 տարին բոլորելուց յետոյ, իսկ մինչև այդ
ժամանակ սուսնդում էր քերականութեան ընդհա-

նուր կանոնները և, որքան կարելի է կարակացնել ձեռքի տակ եղած սակաւաթիւ տեղեկութիւններէց՝ աւանդում էր այն ժամանակուայ ուսումնարաններէ վարժապետներից աւելի խելացի և դիւրըմբռնելի եղանակով:

Փոքրիկ Պասկալն աչքի էր ընկնում իւր զարմանալի հասկացողութեամբ և հարցասիրութեամբ: Շատ անգամ հայրը պատմում էր երեխայի երևակայութիւնը զրգուղ բաներ, բայց երեխան խկոյն հետամուտ էր լինում բացատրութեան, և երբ, ք վատ կամ թերի պատասխանով չէր բաւականանում: Նա զարմանալի ընդունակութիւն ունէր ստութիւնը ճշմարտութիւնից որոշելու: Աթէ որեւ բացատրութիւն սխալ էր համարում՝ նա աշխատում էր իւր սեփական բացատրութիւնը տալ: Մի անգամ ճաշի ժամանակ հիւրերից մէկը դանակով խփեց ֆալանսէ ավսէին, որով մի երաժշտական ձայն հնչեց, բայց հէնց որ ավսէի վրայ ձեռք դրին՝ ձայնն խկոյն դադարեց: Պասկալը զարմացաւ և բացատրութիւն պահանջեց: Այ մի բացատրութիւն չտանալով՝ նա ինքն սկսեց փորձեր անել: Այս փորձերի մասին Պասկալը պրեց զանազան նկատողութիւններ, որոնց «Չայների մասին հետադոտութիւն» մեծահնչիւն անունը տուեց: Այդ ժամանակ Պասկալը 12 տարեկան էր: Դեռ սրանից առաջ մի դէպք պատահեց, որով երեան եկան Պասկալի

մաթեմատիկայի մէջ ունեցած զարմանալի ընդունակութիւնները:

Պասկալի հայրն ինքը մաթեմատիկայով շատ էր պարագում և սիրում էր իւր մօտ մաթեմատիկոսներ ժողովել: Բայց հայրը որպէս ուսման ծրագրում գիտմամբ մաթեմատիկան չեռածգել էր. նա ցանկանում էր, որ որդին առաջ լատիներէնի մէջ կատարելագործուի, ապա սկսէ պարապել մաթեմատիկայով: Շատ լաւ իմանալով, թէ որքան հարցասէր է որդին՝ նա ամեն կերպ աշխատում էր թաղցնել նրանից բոլոր մաթեմատիկական գրքերը և նրա ներկայութեամբ իւր բարեկամների հետ մաթեմատիկական հարցերի մասին երբէք չէր խօսում: Երբ երեխան խնդրում էր, որ իրան մաթեմատիկա սովորեցնեն՝ հայրը նորան խոստանում էր ապագայում սովորեցնել, իբրև պարգև: Փոքրիկ Պասկալը հօրը խնդրեց, որ գոնէ բացատրէ, թէ ինչ տեսակ գիտութիւն է երկրաչափութիւնը: «Երկրաչափութիւնը, պատասխանեց հայրը, մի գիտութիւն է, որը մեզ միջոց է տալիս կանոնաւոր կերպով ձևեր գծագրել և գտնել այդ ձևերի միմեանց հետ լարաբերութիւնները»:

Տասներկու տարեկան երեխան սկսեց մտածել այս որոշման վրայ: Այն աստիճան գրաւուեց մտածմունքներով, որ հանգստութեան ժամերին զանլիւճում, որտեղ նա սովորաբար խաղում էր՝ սկսեց գծագրել զանազան ձևեր, որոնց խկական անուն-

ներն անգամ չէր իմանում: Նա ածուխով ուղիղ գծեր էր քաշում, որոնց «ձողեր» էր անուանում, գծադրում էր շրջաններ, աշխատելով ըստ կարելոյն կանոնաւոր գծադրել. այս շրջանները նա «օղակներ» էր անուանում: Յետոյ աշխատում էր դտնել, թէ ինչ համաչափութիւններ կան այս ձևերի և իրանց մատերը մէջ: Չափելու միջոցով գտած չափութիւնների ապացոյցները որոնելով՝ Պասկալը կազմեց իւր թէօրեմաներն ու արտօմաները և փոքր առ փոքր հասաւ Եւկլիդէսի առաջին դրքի 32-երորդ թէօրեմային, որը ասում է, որ եռանկիւնու ներքին անկիւնների գումարը հաւասար է երկու ուղիղ անկիւնի:

Հէնց այն րոպէին, երբ Պասկալ՝ վերջացնում էր ապացուցանել այս թէօրեման՝ ներս մտաւ հայրը, որը չէր էլ կասկածում որդու զբաղմունքների մասին: Որդին ևս իւր կողմից այնպէս խորասուզուած էր մտածմունքների մէջ, որ խսկոջն չնկատեց հօր ներկայութիւնը: Գժուար էր ասել, թէ երկուսից ի՞նչ էր աւելի ապշած. արդեօք որդին, որը չանկարձ բռնուէր էր արգելուած պարապմունքի ժամանակ, թէ հայրը, տեսնելով որդու գծադրած ձևերը: Հայրը չափազանց զարմացաւ, երբ որդին խոստովանեց, որ ինքն աշխատում է ապացուցանել եռանկիւնու հիմնական չափութիւնները:

— Ի՞նչպէս հասար մինչև այտակ, վերջապէս հարցրեց հայրը:

— Ահա ինչպէս, ևս սկզբում ահա թէ ինչ գտայ — և որդին խօսեց եռանկիւնու արտաքին անկիւնների չափութեանց մասին: — Իսկ այս ահա թէ ինչպէս գտայ — և հետևեցին մի շարք բացատրութիւններ: Այսպէս առաջ գնալով և ասելով օրինակ, «երեք ձողերից բաղկացած ձևի մէջ՝ երկու ձողը միասին վերցրած՝ երկայն են երրորդ ձողից», փոքրիկ Պասկալը բացատրում էր հօրը իւր գտած «ձողերի և օղակների» չարաբերութիւնները: Այսպիսով նա վերջապէս հասաւ իւր որոշումներին ու ակսիոմաներին:

Հայրը ոչ միայն զարմացաւ, այլ և երկիւզ կրեց մանկական մտքի այս տարօրինակ ուժից: Ոչինչ չստաց որդուն, ելաւ սենեակից և խնդն գնաց իւր մտերիմ Վր — Պալիէրի մօտ, որ մի կրթուած և Պասկալներին մտերիմ անձն էր: Իւր բարեկամի չափազանց չուզմունքը տեսնելով, մինչև անգամ նրա աչքերում արտասուք նկատելով՝ Վր-Պալիէր վախեցաւ և խնդրեց շուտով չափանել զրա պատճառը:

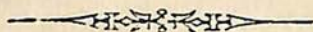
— Ես արտասուում եմ ոչ թէ տխրութիւնից, այլ ուրախութիւնից, — ասաց էտիէն Պասկալը: — Դուք, ի հարկէ, գիտէք, ինչպէս խիստ թագցրել էի որդուցս մաթեմատիկական գրքերը, որպէս զի նրա ուշադրութիւնը չվրիպի այլ զբաղմունքներից: Բայց եկէք տեսէք, ինչ է արել:

Եւ բախտաւոր հայրը իւր բարեկամին իրանց

տունը տարաւ: Սա ևս խիստ զարմացաւ և ասաց-

— Իմ կարծիքով՝ այս տեսակ ընդունակութիւնը չպէտք է փականքի ենթարկել և նրանից այդ գիտութիւնը չպէտք է ծածկել: Իսկոյն և եթէ պէտք է նորան գրքեր տալ:

Պատկալի հայրը Աւելիդէսի «Տարերք»-ը տուեց որդուն; թոչ տալով նորան ազատ ժամերին կարգալ: Արեխան ինքը միայնակ կարգաց Աւելիդէսի երկրաչափութիւնը. նա ոչ մի անգամ չգիմեց հօր օգնութեանը: Կարգացածով չբաւականանալով՝ նա լրացնում և լօրինում էր: Աւտի առանց չափազանցութեան կարելի է ասել, որ Պատկալը երկրորդ անգամ դտաւ նախկին լոյն և եգիպտացի գիտնականների մէջ քանի սերունդների ստեղծած երկրաչափութիւնը. սա փաստ է, որի նմանը չկաջ մինչև անգամ ամենահռչակաւոր մաթեմատիկոսների կենսագրութիւնների մէջ: Այերօ 18 տարեկան հասակում գրեց իւր նշանաւոր հետազօտութիւնները, բայց նա լաւ նախապատրաստուած էր, այն էլ 18 տարեկան հասակում և ոչ 12, ինչպէս Պատկալ՝ ն էր: Նոյն իսկ բոլոր ժամանակների ամենամեծ մաթեմատիկոսներից մէկի, Նիւտոնի ընդունակութիւնները համեմատաբար աւելի ուշ զարգացան: Բոլոր մեծանուն գիտնականների մէջ Պատկալ՝ ամենից աւելի իրաւունք ունի կրելու վաղաժամ զարգացած, նոյնքան էլ վաղաժամ անհետացած հանձարի տիտղոսը:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Սուսին գիտական գործերը—Պրանսիական Գիտութեանց
Ճեմարանի սկիզբը—Թուաբանական մեքենայ

Պասկալի հօր և նրա մի քանի բարեկամների
մօտ տեղի ունեցող ժողովները կանոնաւոր նիստե-
րի կերպարանք ստացան: Էտիէն Պասկալի շրջա-
նին պատկանող մաթեմատիկոսները շաբթէնը մէկ
աւագամ ժողովուում էին այն նպատակով, որ կամ
ժողովի անդամներից մէկի շարադրութիւնը կար-
դան, կամ զանազան հարցեր ու խնդիրներ առա-
ջարկեն: Երբեմն կարդացուում էին նաև արտասահ-
մանի գիտնականներից ուղարկուած գրութիւննե-
րը: Այս մասնաւոր համեստ ընկերութիւնը, կամ
ասկալի լաւ ասած, մտերիւմների շրջանը, Պարիզի
ապագայ հռչակաւոր ճեմարանի սկիզբը դրեց: 1666
թուին, երբ արդէն Պասկալն ու իւր հայրը վախ-
ճանուած էին՝ Փրանսիական կառավարութիւնը
պաշտօնապէս ճանաչեց այդ ընկերութիւնը, որը

գիտութեան աշխարհում արդէն մեծ անուն էր վաստակել:

Պասկալ՝ զեռ տասնութեց տարեկան հասակում եռանդով մասնակցում էր ընկերութեան պարապմունքներին: Նա մաթեմատիկայի մէջ արդէն այնքան ուժեղ էր, որ համարեա տիրապետում էր այն ժամանակուայ բոլոր մեթոդներին: Հետաքրքիր նորութիւններ հաղորդողներին մէջ պատանի Պասկալը առաջիններից մէկն էր: Ոչ միայն հայրը, այլ մինչև անգամ հպարտ եւ նախանձոտ մաթեմատիկոս Բոբէրվալը (յայտնի կշեռքի հնարողը) և ընկերութեան միւս անդամները զարմանում էին պատանու ընդունակութիւնների վրայ: Պասկալը խիստ լաւ էր կարողանում ալսոց աշխատութիւնները քննել: Շատ անգամ Խտալիայից և Գերմանիայից ինդիւրներ և թէօրէմաներ էին ուղարկում, և եթէ սրանց մէջ որևէ սխալ էր լինում՝ առաջին նկատողներից մէկը Պասկալն էր լինում:

Տասնութեց տարեկան հասակում Պասկալ՝ մի շատ հիանալի հետազօտութիւն գրեց կոնական հատուածների մասին, այսինքն այն կոր գծերի մասին, որոնք ստացւում են կոնուսը (չաքարի գլխի ձևը) մակարդակով կտրելուց (էլիպսիս կամ ձուռձև գիծ, պարաբօլա կամ զուգորդագիծ և հիպերբօլա կամ անդրագիծ): Բժբախտաբար այս աշխատութիւնից միայն մի հատուած է մեզ հասել: Պասկալի մտերիմները պնդում էին, որ «Արքիմեդէսի ժամա-

նակուանից ի վեր երկրաչափութեան մէջ արուած չէ եղել մարդկային մտքի այսպիսի մի ճիւղ»։ այս, ի հարկէ, չափազանցութիւն է, որը առաջ է եկել հեղինակի անչափահասութեան վրայ զարմանալուց։ Պատկալի գտած թէօրէմաներից մի քանիսը ճիշտ որ խիտ նշանաւոր են։ Հէնց այդ ժամանակ նորան խորհուրդ էին տալիս, որ տպագրել տայ իւր աշխատութիւնը, բայց Պատկալը լեռածգում էր գուցէ նրա համար, որ ցանկանում էր ստեղծել մի աւելի նշանաւոր գործ։ Նրա քոյրը հաւատացնում է, որ եղբայրը համեստութիւնից էր այդպէս անում, թէև խիտ կատկածելի է, որովհետև Պատկալի չափազանց համեստութիւնը երևան եկաւ նրա կեանքի վերջին տարիները միայն։

Հայրը որդու արտակարգ ընդունակութիւններով պարծենալով՝ գրեթէ չէր խաւնւում նրա մաթեմատիկական աշխատութիւններին, որոնց մէջ որդին շուտով հօրը դերազանցեց. բայց նա որդու հետ դեռ պարսպում էր հին լեզուներից, արամաբանութիւնից և բնագիտութիւնից։

Չափազանց աշխատութիւնը խախտեց Պատկալի առանց այն էլ թույլ առողջութիւնը։ Տասնութ տարեկան հասակում նա անդադար գանդատում էր գլխացաւից, որի վրայ սկզբում այնքան էլ ուշադրութիւն չէին դարձնում։ Բայց նրա առողջութիւնը վերջնականապէս խախտուեց թուարանական մեքենան հնարելու ժամանակ։

Տասնութ տարեկան հասակում Պատկալը հնարեց թուաբանական մեքենայ, ամենասարամիտ մեքենաչական գիւտերից մինը, որը խիստ կարևոր և հետաքրքիր է տեսական, թէօրետիքական տեսակէտից, թէև բոլորովին չարզարացրեց երիտասարդ հնարողի յոյսերը: Հաւատացնում են, որ այս մեքենայի հնարելու պատճառը նրա հօր Ռուանի մէջ պաշտօն ստանալն էր մի պաշտօն, որ թուաբանական մեծ աշխատանք էր պահանջում: Հօր աշխատանքը թեթեւացնելու նպատակով Պատկալը հնարեց իւր հաշուեմեքենան: Այս մեքենան աւելի նշանաւոր է նրանով, որ Պատկալը սրանով ցույց տուաւ, որ կարելի է մեքենական գործողութեան վերածել ոչ միայն ֆիզիքական, այլ և մտաւոր աշխատանքը: Ա.ս գիւտով Պատկալը մէջ արմատացաւ այն գաղափարը, որ մարդու միաքը մեքենաբար է գործում, և որ մի քանի բարդ մտաւոր գործողութիւններ իրանց էութեամբ մեքենական գործողութիւններից չեն զանազանւում:

Պատկալի հնարած մեքենան իւր կազմութեամբ բաւական բարդ էր. նրա օգնութեամբ հաշուելու համար մեծ վարժութիւն էր պահանջում: Հէնց այս է պատճառը, որ այդ մեքենան մնաց իբրև ժամանակակիցներին զարմանք պատճառով մեքենաչական մի հրաշալիք, որը սակայն գործածութեան մէջ չմտաւ:

Այս մեքենան հնարելու վրայ գործ դրած աշ-

խատանքը խնայող վնասակար ազդեցութիւն ունեցաւ Պատկալի կազմուածքի վրայ: Նա ինքն ատում է, որ տասնութ տարեկան հասակից ի վեր չէ չիշում ոչ մի օր, որ բողբոջովին առողջ եղած լինի:

Պատկալի թուաբանական մեքենան վերին աստիճանի զարմացրեց իւր ժամանակիցներին: Այս բանի մէջ մեզ համոզում է ի միջի այլոց և մի ոտանաւոր նկարագրութիւն, որի մէջ ասուած է, որ բարձր գառակարգին պատկանող բազմաթիւ տիկիւններ և տղամարդիկ հաւաքուեցին Արևսեմբուրգի սլալատը, որպէս զի տեսնեն «Փրանսիացի Արքիմեդէսի» այդ զարմանալի գիւտը:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Պատկալը որպէս բնաբէտ և փորձակատար:—Պատկալի և Պէթրէի փորձերը:—Պատկալի աշխատութիւնը Հեղուկներէ հաւասարակշուութեան և օդի ճշման մասին:

Տասնեօթներորդ դարի սկզբում բնական գիտութիւնները մի տեսակ խառնաշփոթ դրութեան մէջ էին գտնուում: Արիստոտէլի և Արքիմեդէսի ժամանակից ի վեր գիտութեան արած առաջագիտութիւնը շատ չնչին էր:

Այն ժամանակուայ ամենատարածուած մոլորութիւններ'ց մինը, որ արապետում էր գիտութեան աշխարհում և հասարակութեան մէջ՝ «դատարկութեան երկիր» կոչուած վարդապետութիւնն էր: Գեոհին հեղինակներից շատերը իրանց գրուածքների մէջ պնդում էին, իբր թէ բնութիւնը վախենում է դատարկութիւնից: Ալերջերն Արիստոտէլի մեկնիչները երևակայում էին, որ բնութեան անխախտելի ձգտումն է լցնել ամեն մի զօջայօղ դատարկութիւն:

Ըստ երևոյթին յօգուտ այս վարդապետութեան էին ծառայում այն ժամանակուայ հանրածանօթ շատ փաստեր, օրինակ ջրհանի մէջ ջրի բարձրանալը, արիւնաքաշ բանկայի գործողութիւնը և այլն: Յայտնի էր, որ հեղուկ և գալային մարմինները արագութեամբ լցնում են դատարկ տարածութիւնը: Միևնոյն ժամանակ երևակայում էին, որ «դատարկութեան երկիւղը» անսահման է: Կատարելապէս համոզուած էին, որ եթէ, օրինակ, հինգ հարիւր տոնաշափ կամ աւելի բարձրութեամբ ջրհան կամ խողովակ շինուի և նրա միջից օդը դուրս հանուի՝ այն ժամանակ այն ջուրը, որի մէջ իջեցրած է խողովակի ստորին ծայրը՝ կբարձրանայ խողովակով որքան որ մարդ ցանկանում է, (նոյն իսկ մինչև ամպերը): Հաւատացնում էին, որ արիւնաքաշ բանկան կարելի է լինում մարմնից բաժանել այն պատճառով, որ նրա մէջ փոքր ինչ օդ է գտնուում, իսկ եթէ նրա մէջ բոլորովին օդ չըլինի՝ այն ժամանակ «ոչ մի մարդկային, ոչ էլ հրեշտակային ոյժ չի կարողանայ նրան պոկել»: Մի խօսքով՝ «դատարկութեան երկիւղը» վերաբերմամբ եղած հասկացողութիւնը բոլորովին խառնաշփոթ էր և անորոշ:

Այս գրութեան մէջ էր գտնուում գիտութիւնը Գալիլէյի ժամանակները. բայց մի պատահական դէպք բնագէտներին ստիպեց գործի էութեան մէջ աւելի խորը թափանցել: Գիւ Գալիլէյի կենդանու-

Վեան ժամանակ Ֆլորենցիայի մեծ դուքսի պարտէզում շատրուաններ շինող բանուորները, որոնք ջրհանի օգնութեամբ աշխատում էին ջուրը բարձրացնել՝ զարմանալով տեսան, որ ջուրը միայն 34 ոտնաչափ է բարձրանում, և որքան աշխատում են՝ աւելի չէ բարձրանում, չնայելով որ նրանից վերը գեռ էլի դատարկ տարածութիւն կայ: Վալիլէյը դուքսի պալատական մաթեմատիկոսն էր. զիմեցին նորան, որ բացատրէ այս երևոյթի պատճառը: Վալիլէյը պատասխանեց, որ բնութիւնը, ի հարկէ, վախենում է դատարկութիւնից, բայց այդ երկիւղը, ինչպէս երևում է՝ 34 ոտնաչափից աւելի չէ տարածում: Այս կէս-լուրջ պատասխանը, ի հարկէ, չէր կարող բաւականութիւն տալ նոյն իսկ իրան, Վալիլէյին, ուստի և Նա իւր աշակերտներին խորհուրդ էր տալիս այս հարցը հետազօտելու նպատակով գանազան փորձեր անել:

Վալիլէյի ամենաընդունակ աշակերտներից մէկը, Տօրիչելլին կատարեց իւր ուսուցչի ցանկութիւնը և 1643 թուին փորձեր արեց, ջրհանի և խողովակի մէջ գանազան հեղուկներ բարձրացնելով: Նա ջրհանի մէջ ջրի բարձրանալը համեմատեց ծանրաչափական խողովակի մէջ սնդիկի բարձրանալուն հետ և համոզուեց, որ սնդիկը մօտաւորապէս 14 անգամ ջրից թանձր լինելով՝ բարձրանում է 14 անգամ պակաս, քան ջուրը: Սրանից Տօրիչելլին եզրակացրեց, որ ինչպէս ջրի, նոյնպէս և սըն-

զիկի բարձրանալու պատճառը օդային սիւնի ծանրութիւնն է, որը ճնշում է հեղուկի բաց մակերեսույթի վրայ: Այսպիսով գտնուեցաւ ծանրաչափը և ակներև եղաւ, որ օդն ևս կարելի է կշռել:

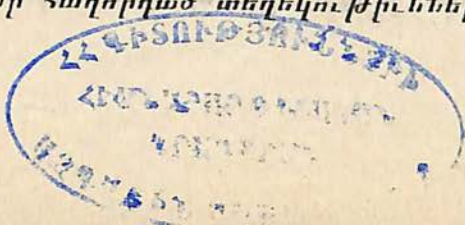
Բայց բաւական չէ գիտենալ, որ սնդիկի բարձրութիւնը ծանրաչափի մէջ կախուած է նրան ճնշող օդի սիւնի ծանրութիւնից. անհրաժեշտ է պարզել, ինչպէս է օդի ճնշումը տարածուած և ինչո՞վ է նա զանազանուած, օրինակի համար, կարծր մարմինների ճնշումից: Ամենից անհասկանալի այն էր երևում, թէ ինչպէս օդի ճնշումը տարածուած է, առանց որևէ կորուստի, ոչ միայն ներքև, այլ և վերև:

Պատկալ՝ Տօրիչեւլիի փորձերի մասին տեղեկացաւ Մերսէննից: Այդ միջոցին նա գտնուած էր իւր հօր մօտ, Բուանում: Պատկալ՝ Մերսէննի տուած տեղեկութիւններով վերին աստիճանի հետաքրքրուեց, նա ևս միևնույն հարցի վերաբերմամբ սկզբեց մի շարք փորձեր անել:

Այդ ժամանակները Պատկալ՝ դեռ ևս ընդունում էր «գատարկութեան երկիւղը», բայց նա այդ համարում էր ոչ թէ մի անսահման ձգտում դատարկութիւնը լցնելու, այլ մի ոչոք, որ ենթարկւում է փոփոխութիւնների, ուրեմն և սահմանափակ է: Ահա թէ ինչ է գրում ինքը Պատկալը իւր առաջին փորձերի մասին:

«Մերսէննի հազորդած տեղեկութիւնների մա-

421434

օրն, որոնք բոլոր գլխականներին և ուսումնա-
սէրներին զարմանք էին պատճառել՝ ես իմացայ
պ. Պետիից, Բուանի ամրոցի միջերանոցապետից,
որ մի վերին աստիճանի ընթերցասէր մարդ է և
այդ փորձերի մասին լսել է Մերսէնից: Յիշեալ
Պետի և ես միասին կրկնեցինք այդ փորձերը,
(այսինքն Տօրիչելլիի փորձերը) և գտանք իսկ և իսկ
այն՝ ինչ որ գտնուած էր Նտալիայում: Դրանից չե-
տոյ այդ հարցի մասին մտածելով՝ համոզուեցի իմ
առաջուց ունեցած կարծիքի մէջ, այն է, որ դա-
տարկութիւնը մի ինչ-որ անկարելի բան չէ և որ
բնութիւնը ամենեին չէ խորշում գատարկութիւ-
նից այնպիսի երկիւղով՝ որպիսին երեակայում են
չատերը»:

Պասկալը, մէկ որ այն եզրակացութեան ե-
կաւ, թէ օղի ծանրութիւնը ազդում է ջրհանի վրայ՝
սկսեց այնուհետեւ այսպէս մտածել. եթէ այդ այդ-
պէս է՝ ուրեմն քանի աւելի փոքր է կամ կարճ է
սնդիկի վրայ ճնշող օղի սիւնը՝ այնքան աւելի ցածր
պլիտի կանգնի սնդիկի սիւնը ծանրաչափի մէջ:
Ուստի եթէ մենք բարձրանանք սրև է բարձր
սարի գագաթը՝ ծանրաչափը պիտի իջնէ, որովհետեւ
մենք աւելի մօտեցանք միջնուորտի վերին շերտին
և մեր գլխին եղած օղի սիւնը կարճացաւ:

Այս իւր միտքը նա ստուգեց իւր քեռայր
Պերիէի օգնութեամբ, որը 1647 թ. Պասկալի լան-
ձնարարութեամբ բարձրացաւ Պիւլի-դը-Նօմ լեռան

զագաթը (Ալերմոնի մօտ): Քանի աւելի էր Պերիէն բարձրանում՝ այնքան աւելի էր իջնում սնդիկը ծանրաչափի մէջ:

Մնում էր միայն բացատրել, ինչ եղանակով է տարածւում օդի ճնշումը: Պասկալին աջողուց ապացուցանել, որ հեղուկի ճնշումը հաւասար կերպով տարածւում է ամեն կողմ, ուրեմն և վերև, և որ օդի ճնշումը, իւր տարածման եղանակով՝ բոլորովին նման է հեղուկի ճնշումին:

Տօրիչելլիի փորձերն ստուգելուց յետոյ՝ Պասկալ՝ պատրաստուած էր հեշուկները մասին մի ընդարձակ հետազօտութիւն գրելու: Բայց միայն մի համառօտ քննութիւն կաղմեց, և այն էլ տպուեց նրա մահուանից յետոյ:

Պասկալի գիտական աշխատութիւններն ահագին առաւելութիւններ ունին. նրանք բոլորովին զանազանուած են իւր ժամանակակիցներից շատերի աշխատութիւններից: Պասկալի ոճը պարզ է և հանրամատչելի: Նրա հեղուկների հաւասարակշռութեան մասին գրուածքը կարող են կարդալ մինչև անգամ միայն թուաբանութիւն իմացողները: Օրինակ, նա ջրաբաշխական մամուլի տեսութիւնը աչսպէս է բացատրում. երևակայեցէք մի անօթ, որը ամեն կողմից փակ է, բացի երկու անցքերից, որոնցից մէկը հարիւր անգամ մեծ է միւսից. եթէ մենք իւրաքանչիւր ծակի վրայ մի մխոց դնենք, այնպէս որ այդ մխոցները պինդ մտնել կարողա-

նան անցքերը, այն ժամանակ եթէ ամանը ջրով լիքն է, մի մարդ փոքրիկ մխոցը շարժե ու՛ կարող է հաւասարակշուել հարկւր մարդու: Կսկ եթէ մեծ մխոցի մօտ 99 մարդ կանգնի, այն ժամանակ մի մարդ, որը հրում է փոքրիկ մխոցը՝ կարող է դիմադրել բոլոր 99 մարդկանց: Սրանից երևում է, ասում է Պասկալը, որ ջրով կամ որևէ այլ հեղուկով լի անօթը ինքն ըստ ինքեան ներկայացնում է մի նոր ձևի մեքենայ, որ կարող է ոչժը բազմապատկել այնքան անգամ՝ որքան մեղ հարկաւոր է. պէտք է միայն մի անցքը լայնացնել, իսկ միւսը նեղացնել, դնելով նրանց վրայ համապատասխան մխոցներ:

Պասկալը մի շարք օրինակներով բացատրում է իւր գլխաւոր սկզբունքը, այն է, որ հեղուկների ճնշումը հաւասարապէս տարածւում է ամեն կողմ: Նա ապացուցում է, որ այս չատկութիւնով պայմանաւորւում են շատ երևոյթներ և բացատրւում բազմաթիւ կարծեցեալ տարածացնութիւններ:

Պասկալը իւր «Պղի ճնշման մասին» գրուածքում արդէն ուղղակի և վճռաբար «դատարկութեան երկիւղի» դէմ է խօսում, ասելով որ այդ երկիւղին վերադրուած բոլոր երևոյթները կախուած են օդի ծանրութիւնից և հաւասարաչափ տարածուած ճշնշումից:

Պասկալի՝ հեղուկների և գազային մարմինների մասին արած գիւտերին նախելով՝ պէտք էր

սպասել, որ նա ժամանակով կդառնայ աշխարհիս
ամենահռչակաւոր փորձակատարներից մէկը: Բայց
դեռ այս հանճարաւոր փորձերից առաջ Պասկալի
կեանքում պատահեց մի դէպք, որ խիստ անշա-
ջող ազդեցութիւն ունեցաւ նրա մտաւոր զործու-
նէութեան վրայ:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Պատկալի „առաջին դարձը“ — Պատկալը աշխարհային
կեանքում:

Դեռ թուաբանական մեքենայի հնարելուց առաջ Պատկալը անդադար հիւանդանում էր և յոգնածութիւնից ու զլխացաւից գանդատում: Տեղափոխուելով հօր պաշտօնատեղին, Բուան՝ նա սկզբում փոքր ինչ կազդուրուէց, բայց 1646 թուին նրա հօր հետ պատահեց մի դէպք, որ բոլորովին ցնցեց Պատկալի նեարդային դրութիւնը: Հայրը կառքով գնալիս՝ դժբախտ պատահմունքով ընկաւ, քիչ մնաց որ սպանուի. մահը մազից էր կախուած: Այս դէպքը ացնպէս խիստ ազդեց երիտասարդ Պատկալի վրայ, որ այդ ժամանակուանից նրա մէջ նկատելի եղաւ մի աստակ փոփոխութիւն. նա չափազանց կրօնասէր դարձաւ: Ինքը Պատկալը իւր այդ ներքին փոփոխութիւնը «առաջին դարձ» է անուանում: Ատորե կտեսնենք, որ այս «դարձի» պատճառները բաւական բարդ են:

Պասկալը հէնց մանկութիւնից կրօնասէր էր, բայց մինչև այս ժամանակ հաւատի գործերի մէջ չէր արտայայտել որևէ եռանդ: Այժմ մեծ աշխուժով սկսեց կարդալ Սուրբ գիրքը և այլ աստուածաբանական գրքեր: Իւր սեփական «ղարձով» չբաւականանալով՝ նա աշխատում է «ղարձներ» նաև իւր քոյրերին և հօրը: Նրա մեծ քոյրը, Ժիլլբերտը, բարեբախտաբար շուտով պսակուեց նոյն Պերիէի հետ, որը օգնում էր Պասկալին նրա փորձերի ժամանակ: Բայց նրա կրտսեր քոյրը, գեղանի և չքնաղ Ժակելինը, որ մեծ յոյսեր էր տալիս և որի գրած ոտանաւորները արժանացել էին Կօրնէլլի գովասանքին՝ շուտով ենթարկուեց եղբօր ազդեցութեանը, սկսեց մտածել աշխարհից հրաժարուելու մասին և վերջապէս վանք մտաւ: Մինչև անգամ հայրն ևս ենթարկուեց որդու ազդեցութեանը, և թէև նա առաջ էլ անաստուած չէր, բայց այժմ նոր եռանդով սկսեց կատարել ծէսերը և եկեղեցի յաճախել: Պասկալինց ընտանիքի այս տրամադրութիւնից օգտուեցին հոգևորականներից շատերը: Հէնց այդ ժամանակ նորան խիստ մտերմացան եանսէնեան կոչուած շարժման ղեկավարները:

Երիտասարդ Պասկալը այն աստիճան գրաւուեց իւր կրօնական վարժութիւններով, որ արտայայտեց նորահաւատների լատուկ բոլոր առանձնայատկութիւնները: Մի դէպքում նա մինչև անգամ չքաշուեց պաշտօնապէս մատնութիւն անելուց

մի մարդու մասին, որը նրա կարծիքով կրօնական տեսակէտից վնասակար էր համարում:

Պատկալի մի քանի կենսագիրներն աշխատում էին արդարացնել նրա այս վարմունքը: Բայց մինչև անգամ Նուրխօն, որ այսպիսի դէպքերում միշտ ներողամիտ կերպով է վերաբերում Պատկալին՝ նկատում է, թէ «ատոր վարմունքը միշտ ստոր է մնում, թէկուզ նրա կատարողը մինչև անգամ սուրբ լինի»: Պատկալին արդարացնում են նրանով, որ նա անկեղծաբար հաւատում էր նոր վարդապետութեան կործանիչ և վնասակար լինելուն: Բայց այս դէպքում նա փոխանակ մատնելու՝ կարող էր հրապարակով հերքել նոր ուսմունքը: Միակ մեղմացնող հանդամանքը՝ նրա հիւանդութեան աստիճանի հասած ոգևորութիւնն է, որ արագետել էր Պատկալին նրա առաջին «գարձից» լետոյ:

Քրոջ ասելով՝ Պատկալ՝ դեռ մանկութիւնից «զգուանք էր զգում դէպի ժամանակակից նորամուտ ազատամտութիւնը»: Գիտութիւնը և կրօնը Պատկալի համար երկու տարբեր աշխարհներ էին ներկայացնում: Նա որքան քննող և հարցասէր էր մաթեմատիկական և ֆիզիքական հարցերում՝ նույնքան ևս իւր հարցասիրութիւնը սահմանափակում էր կրօնական հարցերի վերաբերմամբ: Պատկալը լաճախ կրկնում էր, որ կրօնական հարցերն էնքը սովորաբար չէ քննադատում և այս բանը նա պարտական է իւր հօրը, որը մանկութիւնից պնդում

էր իրան, որ այն ամենը, ինչ որ կրօնական է՝ չէ կարող ենթարկուել բանականութեան քննութեանը:

Իւր կեանքի վերջին տարիներն էտիէն Պասկալ՝ թէև մասամբ որդու ազդեցութեան էր ենթարկուել, բայց ինչպէս երևում է՝ աշխատում էր չափաւորել որդու ծայրայեղ հոգեղմալուծիւնը և զգաստացնել նրան: Որդու հիւանդութիւնը լաճախուրջ անհանգստութիւն էր պատճառում հօրը:

Թէ սրբալիտի նեարդային խանդարումների էին հասցնում Պասկալին նրա բարեպաշտական մարդութիւնները՝ երևում է նրա քրոջ աղջկայ խօսքերից: «Իմ մօրեղբայրս, գրում է նա, սաստիկ բարեպաշտ կեանք էր վարում: Մի անգամ նա մի տարօրինակ դրութեան մէջ ընկաւ, որ չափազանց մտաւոր դբաղմունքների հետեանքն էր: Նրա ուղեղը այնպէս լոգնած էր, որ դրանից կաթուած պատահեց: Կաթուածը տարածւում էր մէջքից ներքև, այնպէս որ մի ժամանակ նա կարողանում էր ման գալ միայն անթացուպերի օգնութեամբ: Նրա ոտներն ու ձեռները սառ էին մարմարի պէս, և ամեն օր ստիպուած էինք օդու մէջ թաթախած գուլպաներ հագցնել, ոտները զոնէ մի փոքր տաքացնելու համար»:

Տեսնելով այս՝ բժիշկները Պասկալին բուրոս վին արգելեցին պարապել: Բայց նրա առողջ ու գործունեալ միտքը պարապ մնալ չէր կարող: Չը կարողանալով զբաղուել ոչ բարեպաշտական գոր-

ձերով և ոչ գիւտութիւնով՝ նա սկսեց զուարճութիւններ լի լինել և աշխարհային կեանք վարել, խաղալ, զուարճանալ: Ակզբում չափաւոր էր. բայց հետզհետէ համի ընկաւ և սկսեց ապրել այնպէս՝ ինչպէս բոլոր զուարճասէր մարդիկ:

Այս լեղաշրջումը Պասկալի կեանքի մէջ բոլորովին անօգուտ չանցաւ: Նա այդ միջոցին ավարտեց իւր փորձերը ջրակաշութեան (HYDROSTATIKA) մասին, հնարեց իւր հռչակաւոր թուաբանական եռանկիւնին և հաւանականութեան թէօրիալի հիմքը դրեց:

Սաստիկ մեծ կորուստ կրեց Պասկալը 1651 թ. — վախճանուեց նրա հայրը: Ինքը Պասկալ՝ն ասում է, որ եթէ այդ մահը վեց տարի առաջ տեղի ունենար, այսինքն նրա «առաջին դարձի» ժամանակ՝ ինքը կորած մարդ էր:

Պասկալը աւելի չաճախ սկսեց մտածել իւր մահուան մասին: Գեռ հայրը կենդանի էր՝ երբ նա մի աղօթք գրեց «հիւանդութիւնների լաւ գործածութեան մասին»: Այդտեղ նա ասում է: «Իմ կեանքը ամօթալի է իւր կատարեալ գատարկութեան և իմ բոլոր գործերիս ու մտքերիս անօգուտ բնաւորութեան շնորհիւ: Այդ ամբողջ կեանքս մի անընդհատ ժամավաճառութիւն էր»: Նա Ֆիզիքական տանջանքները բոլորովին արդարացի էր համարում և նայում էր նրանց վրայ՝ որպէս փրկարար պատժի վրայ: Միայն ազաշում է աստուա-

ծուլթեանը, որ կարողանայ տանջուել՝ որպէս քրիստոնեայ:

Իսկ թէ որչափ հաստատակամ էր Պասկալը Ֆիզիքական տանջանքները տանելու մէջ՝ դրա մասին պահպանուել է նրա քրոջ վկայութիւնը:

«Վ միջի այլոց եղբայրս չէր կարողանում ոչ մի հեղուկ կուլ տալ՝ եթէ տաքացած չէր, և այն էլ կուլ էր տալիս կաթիլ կաթիլ: Որովհետև այդ միջոցին նա սատտիկ գլխացաւ ունէր, չափազանց այրուցք ներքուստ և բազմաթիւ ուրիշ հիւանդութիւններ՝ բփշկները պատուիրել էին նորան երեք ամիս շարունակ օրամէջ լուծողական ընդունել: Աւ ահա, նա պէտք է ընդունէր այդ ամեն դեղերը, որ պէտք էր տաքացնել և կաթիլ կաթիլ կուլ տալ: Այդ կատարեալ տանջանք էր, և բոլոր նրա մերձաւորների սիրտը խառնուում էր. քայց նրանից ոչ ոք ոչ մի ամենաչնչին տրտունջ երբէք չէր լսում»:

ՔԼՈՒԽ Ե.

Պատկալի ծանօթութիւնները:—Ասպետ զը Մէրէ, դուքս
Րօանէզ և օրիորդ Րօանէզ:—Պատկալի և Ֆէրմատի գիւտը
Հաւանականութեան Յօրհայի մասին:

Հօր մահից չետոյ Պատկալը իւր ստացուածքի
կատարեալ տէրը դառնալով՝ մի քանի ժամանակ
ևս շօրունակեց աշխարհիկ կեանք վարել, թէև
այժմ քանի գնում աւելի չաճախ էին կրկնում
զղջման բողոքներ: Մի ժամանակ Պատկալ՝ նոյն իսկ
անտարբեր չէր դէպի կանանց հասարակութիւնը:
Պուտուռ նահանգում ի միջի ալլոց նա հետամուտ
էր լինում մի բաւականին կրթուած և գեղանի
օրիորդի, որը ոտանաւորներ էր գրում և բանա-
ստեղծուհու համբաւ ունէր ամբողջ նահանգում:
Բայց Պատկալ՝ աւելի լուրջ զգացմունքներ էր տա-
ծում դէպի օրիորդ Րօանէզ, որը դուքս Րօանէզի
քոյրն էր: Կուքս Րօանէզ Պուտուռ նահանգի նա-
հանգապետն էր: Այս վերջինը մի հետաքրքրական
տիպ էր այն ժամանակուայ համար, երբ նրբաճա-

չակ անառակներն կից պատահում էին մաքրակրօն առաքինի մարդիկ: Դեռ մանկական հասակում հօրից զրկուելով՝ դուքսը կրթւում էր իւր պապի մօտ, որ մի գաւառացի կոպիտ աղնուական էր. սա իւր թուան համար դաստիարակ վարձելով՝ ուղղակի հրամայեց նորան՝ երեխային սովորեցնել «աղնուականի պէս հայհոյել, որովհետեւ իսկական աղնուականը պէտք է խմանալ վարուել իւր ծառաների հետ»: Այնու ամենայնիւ երիտասարդ դուքսն այն չեղաւ, ինչ որ պապն էր ցանկանում

Դեռ 1647 թուին երիտասարդ Բօանէզ ծանօթացաւ Պասկալի հետ և նրան այնպէս սիրեց, որ միշտ ցանկանում էր նրա հետ լինել և երկար ժամանակով նրանից բաժանուել չէր կարողանում: Դուքսը Պասկալին տեղաւորում էր իւր տան մէջ, անդադար նրա հետ շրջում էր իւր նահանգում և խիստ վշտանում էր՝ երբ Պասկալը փոքր ինչ երկար ժամանակով թողնում էր նրան: Պասկալը ահագին ազդեցութիւն ունէր դուքսի վրայ:

Այս աղնուականը քսան և հինգ տարեկան հասակում, չնայելով իւր աղղականների չորդորներին և մինչև անգամ սպառնալիքներին՝ հրաժարուեցաւ մի բաւական ձեռնտու ամուսնութիւնից, չեսոյ ծախեց իւր պաշտօնը, իւր տխրորսը տուեց աղղականներից մէկին և վճռեց բոլորովին չամուսնանալ:

Դժուար է ճիշտ որոշել, թէ արդեօք դուքսը

Պատկալին երբ է ծանօթացրել իւր քոյր Շարլօտի հետ: Պատկալին այնքան չաճախ էր լինում դուքսի մօտ, որ այդ ծանօթութիւնը կարող է պատահած լինել դեռ Պատկալի հօր կենդանութեան ժամանակ: Յամենայն դէպս, Պատկալը արդէն 1652 թուին սիրահարուած էր Շարլօտ Բօանէզլի վրայ, որովհետե նա այդ ժամանակ է գրել իւր «Ճառ սիրային կրքերի մասին» աշխատութիւնը: Աէրը միայն գրքերից քաղողը այդպէս չէր կարող գրել, և այդ «ճառը» ամեն տեսակ խոստովանութիւնից աւելի պերճախօս է: Իսկ ինչ վերաբերում է նրա և օրիորդի միմեանց մէջ ունեցած նամակագրութեանը՝ դրանից շատ բան չէ կարելի իմանալ, որովհետե այդ նամակներն աւելի ուշ են գրուել, երբ Պատկալ՝ հեռացրել էր իրանից ամեն տեսակ մաքեր երկրային սիրոյ մասին:

Իւր «Մտքեր» (Pensées) անուանեալ գրուածքում Պատկալը մի տեղ ասում է. «մարդ որքան ուզենայ՝ կարող է ծածկամիտ լինել. բայց ամեն մարդ էլ սիրում է»: Այս խօսքերը կարող են կազմել նրա անչաջող սիրոյ բնորոշ յատկանիշը: Շատ հաւանական է, որ Պատկալը կամ չէ համարձակուել իւր զգացմունքները սիրած օրիորդին յայտնելու, կամ թէ յայտնել է այնպիսի քողարկուած եղանակով, որ օրիորդն ևս իւր կողմից չէ վստահացել յուսոյ մի ամենաչնչին նշոյլ անգամ տալու, թէև օրիորդը, եթէ մինչև անգամ չսիրէր էլ Պատկալին՝

աջնու ամենաջնիւ յայտնի է, որ չափազանց յարգում էր նրան: Հասարակական դիրքերի զանազանութիւնը, աշխարհիկ նախապաշարմունքները և օրիորդական բնական ամօթխածութիւնը թույլ չտուին նորան յուսադրել Պասկալին, որը փոքր առ փոքր հաշտուեցաւ այն մտքի հետ, որ այդ իշխանազն և հարուստ գեղեցկունին երբէք իրան չի պատկանի:

Աշխարհիկ կեանքի մէջ մտնելով՝ Պասկալ'ն աջնու ամենաջնիւ չէր և չէր կարող լինել աշխարհիկ մարդ: Նա ամօթխած էր, մինչև անգամ երկչոտ և միևնույն ժամանակ չափազանց միամիտ, այնպէս որ նրա բուռն կերպով արտայայտած անկեղծ զգացմունքները թուում էին իբրև հասարակ դասակարգին յատուկ անկրթութիւն և անքաղաքավարութիւն: 'Գուքս Բօանէզին և նրա քրոջը շրջապատող իսկական աշխարհիկ մարդկանց մէջ Պասկալ'ն երբեմն ուղղակի անշնորհք և ծիծաղելի էր երեւում, իսկ զուքսին մտերիմ լինելը և նրա վրայ ունեցած ահագին ազդեցութիւնը շատերին ուղղակի թշնամացրին Պասկալի հետ: Գուքսի դժնապանունին ատելով ատում էր Պասկալին. նա այն աստիճան նախանձում էր Պասկալին, իւր տիրոջ մտերիմը լինելուն համար՝ որ մի անգամ խոհանոցի դանակը ձեռին յարձակուեցաւ նրա վրայ, և Պասկալը միայն հրաշքով ազատուեցաւ մահից:

Գուքսի մօտ երթնելող աշխարհիկ անձնաւո-

բուժիւնները մէջ կային շատ պճնասէր երիտա-
տարդներ, ինչպէս յայտնի ֆրանս և անմիտ Մի-
տոն, սրանից աւելի խելացի, բայց չանդուզն և
վերին աստիճանի մնափառ ասպետ զը-Մէրէ:

Պէտք է խոստովանել, որ մաթեմատիկայի
պատմութիւնը մասամբ պարտական է ասպետ զը-
Մէրէին նրանով, որ ասպետը սարսափելի սիրում
էր զառ խաղալ (ИГРА ВЪ РОСТИ): Առանց այս
հանգամանքի՝ հաւանականութեան թէօրիան մի
զար ևս կարող էր ուշանալ:

Խաղի սիրահար լինելով՝ զը-Մէրէ խիստ հե-
տաքրքրում էր այն հարցով, թէ արդեօք ինչպէս
պէտք է բաժանել վեր եկած փողը խաղացողների
մէջ այն դէպքում, երբ խաղը դեռ չէ վերջացել:
Այս հարցի վճիռը չէր ենթարկւում այն ժամա-
նակուալ յայտնի մաթեմատիկական եղանակներին:

Մաթեմատիկոսները սովորաբար վճռում էին
այնպիսի հարցեր, որոնք վճռւում էին կամ հաս-
տատապէս, կամ գոնէ մօտաւորապէս: Իսկ այժմ
պէտք էր վճռել, թէ խաղացողներից ո՞րը կարող
էր տանել՝ խաղը շարունակելու դէպքում: Պարզ է,
որ այստեղ խօսքն այնպիսի հարցի մասին է, որի
վճիռը պէտք է որոշուէր խաղացողներից մէկի կամ
միւսի տանելու կամ տարուելու հաւանակա-
նութեան աստիճանով:

Բայց մինչև այդ ժամանակ ոչ ոքի մտքով
չէր անցել, որ լոկ հաւանական դէպքերն ևս կա-

ղեկի է հաշուել: Աարծու՞մ էին, որ այդպիսի խընդիրները լուծելու համար պէտք է բախտի դիմել, այսինքն պէտք է վիճակ ձգելով որոշել, թէ խաղացողներից որը պէտք է վերջնականապէս տանի:

Միայն Պատկալի և Ֆէրմատի հանձարը կարող էր հասկանալ, որ այդ տեսակ խնդիրները կարելի է որոշակի վճռել, և որ «հաւանականութիւնն» նա թուաբանական հաշիւների ենթարկուող քանակութիւն է:

Միցուք պէտք է խմանալ, թէ որքան հաւանական է ճերմակ գնդակը հանել այն քուէտուփից, որի մէջ կալ երկու ճերմակ և մի սև գընդակ: Բնդամենը երեք գնդակ է, և ճերմակը սեխց երկու անգամ աւելի է: Հաւանական է ենթադրել, որ եթէ չաջողակի հանելու լինինք՝ աւելի շուտ ճերմակը գուրս կգայ քան սևը: Աարող է պատահել, որ սևը հանենք. բայց այնուամենայնիւ իրաւունք ունինք ասելու, որ այս դէպքի հաւանականութիւնն աւելի քիչ է, քան ճերմակինը: Եթէ ճերմակ գնդակների թիւը շատացնենք, իսկ սևը նույնը թողնենք՝ պարզ է որ սև գնդակը հանելու հաւանականութիւնը աւելի կքչանայ: Սրինակ, եթէ 1000 հատ ճերմակ գնդակ լինի ու մի սև, և մի խաղացող գրազ գայ, որ սև գնդակը պիտի հանէ և ոչ ճերմակը՝ այն ժամանակ նա կամ խելքը թռցրած պիտի լինի, կամ սարսափելի խա-

դամուլ, որ վճռէ որեւէ նշանաւոր գումար վեր գալ յօգուտ սև գնդակի:

Հաւանականութիւնը չափելու մասին պարզ դադափար կազմելով՝ հեշտ է հասկանալ, թէ Պասկալը ինչ կերպ վճռեց դը-Մէրէի առաջարկած խնդիրը: Ակներև է, որ հաւանականութիւնը հաշուելու համար պէտք է տրուած հարցի չաջող դէպքերի թիւը համեմատել բոլոր թէ չաջող և թէ անյաջող դէպքերի թուի հետ: Այս երկու թուերի յարաբերութիւնը կլինի պահանջուած հաւանականութիւնը: Օրինակ, եթէ 100 հատ ձերմակ գնդակ է, 10 սև՝ այն ժամանակ ընդամենը 110 դէպք կլինի, որոնցից 10-ը յօգուտ սև գնդակների է: Ուստի սև հանելու հաւանականութիւնն է $\frac{10}{110}$ կամ $\frac{1}{11}$:

Ասպետ դը-Մէրէ երկու խնդիր էր առաջարկել. առաջինով պահանջուած էր իմանալ, թէ քանի անգամ պէտք է ձգել զառերը՝ որպէսզի յայտուենանք ստանալու աչքերի (ՕՊՐՕ) ամենամեծ թիւը, այսինքն 12. երկրորդը պահանջում էր որոշել, թէ ինչպէս պէտք էր վեր եկած դրամը բաժանել խաղացողների մէջ՝ երբ խաղը չէ վերջացել: Առաջին խնդիրը համեմատաբար հեշտ է. միայն պէտք է հաշուել, թէ քանի տեսակ զուգադրութիւն կարող է պատահել. այս զուգադրութիւններից միայն մէկը կլինի յօգուտ որոնուող

դէպքի, իսկ մնացեալները ոչ աչտեղից շատ պարզ է որոշել հաւանական դէպքը: Երկրորդ խընդիրը բաւական դժուար է: Այս երկու խնդիրները միաժամանակ վճռել են Ֆէրմատ և Պասկալը, առաջինը Տուլուզում, իսկ երկրորդը Պարիզում: Այս խնդրի առիթով 1654 թուին Պասկալի և Ֆէրմատի մէջ համակագրութիւն տեղի ունեցաւ, և նրանք միմեանց հետ անձամբ ծանօթ չլինելով՝ ամենամօտ բարեկամներ դարձան: Ֆէրմատ երկու խընդիրներն ևս վճռեց իւր հնարած զուգադրութեան տեսութիւնով: Պասկալի վճիռն անհամեմատ աւելի պարզ է. նա զուտ թուաբանական հաշիւներով էր վճռում: Պասկալ՝ ամենեւին չնախանձեց Ֆէրմատին. նա ընդհակառակը խիստ ուրախացաւ, որ Ֆէրմատն անկախ կերպով նոյն եզրակացութեան է հասել՝ որին որ ինքը. նա գրում է. «Այսուհետեւ ես կցանկանալի բանալ ձեր առաջ իմ սիրտն ու հոգին. անչափ ուրախ եմ, որ մեր մտքերն ընդառաջել են միմեանց: Տեսնում եմ, որ ճշմարտութիւնը միեւնոյնն է թէ Տուլուզում և թէ Պարիզում:

Ահա Պասկալի վճիռը համառօտ կերպով.

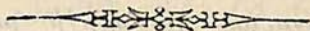
Ռիցուք թէ, ասում է Պասկալը, երկու խաղացող խաղում են. խաղը վերջացած է համարւում այն ժամանակ՝ երբ նրանցից մէկը երեք խաղ է տանում: Ռիցուք թէ իւրաքանչիւրը 32 ոսկի է դրել եւ ենթադրենք, որ առաջինը տարել է երկու խաղ (սրան պակասում է մէկը),»

իսկ երկրորդը՝—մէկ խաղ (սրան պակասում է երկուսը)։ Նրանց մնում է մէկ խաղ եւս խաղալ։ Այս խաղը եթէ առաջինը տանի՝ կստանայ ամբողջ գումարը, այսինքն 64 ոսկի. եթէ երկրորդը տանի՝ այն ժամանակ իւրաքանչիւր խաղացող երկու խաղ կլինի տարած, երկուսն էւս խաղը տանելու հաւասար յոյս կունենան, ուստի եւ ակներեւ է, որ խաղը դադարացնելու դէպքում վեր եկած դրամը պէտք կլինի հաւասարապէս նրանց մէջ բաժանել։

Այսպէս ուրեմն, եթէ երկրորդ խաղը առաջինը տանի՝ կստանայ 64 ոսկի, իսկ եթէ երկրորդը տանի՝ այն ժամանակ առաջինը կստանայ միայն 32 ոսկի։ Աւստի եւ, եթէ երկուսն էւս համաձայն են հետեւեալ խաղը չխաղալ՝ այն ժամանակ առաջինն իրաւունք ունի ստելու. ես յամենայն դէպս 32 ոսկի կստանամ, մինչեւ անգամ եթէ ես տարուեմ հետեւեալ խաղը, որը մենք համաձայնուել ենք վերջինը համարել։ Կնշանակէ՝ 32 ռոսկին իմս է. իսկ մնացեալ 32 ոսկին կամ ես կտանիմ կամ դուք. ուստի եւ պէտք է այս կասկածելի գումարը մեր մէջ կէս անենք։ Այսպէս ուրեմն, եթէ խաղացողները բաժանուին, վերջին խաղը թողնելով՝ այն ժամանակ առաջինին պէտք է տալ 48 ոսկի, կամ ամբողջ գումարի $\frac{3}{4}$ մասը, երկրորդին՝ 16 ոսկի կամ $\frac{1}{4}$ -ը, որից երեւում է, որ առաջին խաղացողի տանելու հաւանականութիւնն երեք անգամ աւելի է քան երկրորդինը (եւ ոչ երկու անգամ, որպէս կարելի է կարծել՝ ոչ խորը մտածելով)։

Ակներեւ է, որ հաւանականութեան տեսու-
թիւնը, թէօրիան, մեծ դիւրութիւններ տուեց մա-

թեմատիկային և ներկայումս ահագին գործադրու-
թիւն ունի: Սրա միջնորդութեամբ աստղագէտնե-
րը որոշում են իրանց դիտողութիւնների հաւա-
նական սխալները: Թնդանօդաձիգները հաշում են
ուռմբերի այն հաւանական քանակութիւնը, որը
կարող է ընկնել որոշ տարածութեան վրայ: Բնա-
գէտները որոշում են գազային մարմնի այն մա-
սնիկների թիւը, որոնք ընդհարում են անօթի
պատին: Ապահովագրող ընկերութիւնները հաշ-
ւում են այն պրեմիաների և տոկոսների քանա-
կութիւնը, որ ստացւում են կեանքի և ստացուած-
քի ապահովագրութիւնից: Առհասարակ այնպիսի
գէպքերում, որտեղ երեւութները չափազանց բարդ
են, որպէսզի կարողանանք բացարձակ արժանա-
հաւատ նախագուշակութիւն անել՝ հաւանականու-
թեան թէօրիան մեծ գեր է խաղում. նրանով մենք
կարողանում ենք որոշել այնպիսի եզրափակու-
թիւններ, որոնք խիստ մօտ են ճշտութեան և բո-
լորովին պիտանի գործնական աշխարհում:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Պատկալի „երկրորդ դարձը“:—Նրա սկտակը:—Խելադանը էր
արդեօք Պատկալը:—Պօրա Բօյեայ:—Փակելինի ազդեցու-
թիւնը:

Դեռ 1654 թուի հոկտեմբերին Պատկալը
խիստ եռանդուն գրադրութիւն ունէր Ֆէրմատի
հետ հաւանականութեան թէօրիալի մասին. մի
քանի շաբաթից լետոյ Պատկալին մի փորձանք
սրտահեց, որն անկասկած նրա վրայ խիստ մեծ
ազդեցութիւն արեց: Սակայն չէ կարելի պնդել,
որ Պատկալի կենցաղավարութեան փոփոխութիւնը
կատարուել է լանկարծակի, միայն այս դէպքի
ազդեցութիւնից:

Մէկ տօն օր Պատկալ՝ քառաձի կառքով ըզ-
բօսնում էր իւր բարեկամների հետ: Նրբ կառքը
հասաւ Նեւլի կոչուած կամուրջի այն մասը, ուր
վանդակապատ չէր քաշուած՝ ձիաները խրանեցին
և մի ակնթարթում ջուրը թափուեցին, քեղին:

(ԸՄՍՈՒՄ) կոտորուեց և կառքը կանգ առաւ ան-
դունդի հէնց ծայրին:

Այս դէպքը խիստ ցնցեց առանց աչն էլ
ջղային Պասկալին: Շատ կարելի է, որ Պասկալը
մի քանի շաբաթ, մինչև անգամ մի քանի ամիս
չարունակ տանջուել է անքնութիւնից և զառան-
ցանքներից: Աբբահայր Բուալօ դրականապէս հե-
տեւելն է պնդում. «Մեծ մտածողը միշտ (?) երե-
ւակալում էր, որ իւր ձախ կողմին անդունդ էր
տեսնում: Նա միշտ իւր ձախ կողմը մի աթոռ էր
դնում, որպէսզի ինքն իրան հանդատացնէ: Նրա
բարեկամները, նրա խոստովանահայրը, նրա մե-
ծաւորը (այսինքն արբահայրը, որը Պօրտ-Րօյեալի
եանսէնական ապաստանում նրա զաստիարակն
էր), լաճախ նրան համոզում էին, որ վախենա-
լու բան չկայ, որ դրանք ցնորքներ են, որոնք
առաջ են եկել նրա վերացական մտածմունքնե-
րով լողնած երևակայութիւնից: Նա համաձայն-
նում էր, բայց քառորդ ժամ չանցած՝ կրկին աե-
սնում էր անյատակ անդունդը, որը վախեցնում էր
նրան»:

Աբբահայր Բուալօյի այս ցուցմունքն աւելի
կարեւոր է նրա համար, որ ինչպէս երևում է՝
նորան լայտնի չէր Նելլի կամուրջի դէպքը: Արժ-
ուար է ենթադրել, որ արբահայրն իրանից հնա-
րած լինի Պասկալին վերագրած զառանցանքները,
որոնք ակնյայտնի կապ ունին վերոյիշեալ դէպքի

հետ: Բայց և այնպէս ամենեին չէ կարելի հաւատալ, որ Պատկալ՝ «միշտ», ինչպէս պնդում է արքահայրը, պաշարուած լինէր զառանցանքներով ու ցնորքներով:

Տաս' ևս թերորդ դարու փիլիսոփաները Պատկալին խելագար էին համարում. այս, ի հարկէ, չափազանցութիւն է: Բայց նրանցից աւելի ուղիղ չեն դատում և այն հեղինակները, որոնք առանց ալլալու թեան ժխտում են արքահայր Բուալօլի պատմուածքը, որն իբր թէ նսեմացնում է Պատկալի լիշատակը, կարծես թէ ջղալին խանդարումը մի արատ կամ լանցանք է:

Այսքանը միայն հաստատ է, որ Պատկալի այսպէս անուանեալ «երկրորդ դարձի» պատճառը բացառապէս Նեւլլի կամուրջի վրայ պատահած դէպքը չէր, այլ մի շարք աւելի խորը պատճառներ: Մտաւոր գործունէութեան չափազանց լարումը, ընտանեկան ուրախութիւնների և վալելչութեանց բացակայութիւնը, եանսէնական *) ազանդին հետեոյ բարեկամների ազդեցութիւնը, անլաջող սէրը և մշտական հիւանդութիւնները—այս բոլորը միանալով նրա կրօնական բուռն ձգտումների հետ՝ ակնյալտնի կերպով բացատրում են Պատկալի վերջնական «դարձը»: Բաց' դրանից՝

*) Եանսէնական կոչում են Ալպրոսի կալիսկոպոսեանսէնի հետեոյները: Այս կալիսկոպոսը մարդու մէջ կամքի ազատութիւն չէր ընդունում:

Պատկալի կրօնական հոգեղմալուծիւնն առհասարակ երևան էր գալիս չափազանց լարուած զբաղմունքներից լետոյ. սա մի բէակցիա, մի վեղաչըրջումն էր նրա հոգեկան դրութեան մէջ: Պատկալը առաջին անգամ այս դրութեան մէջ ընկաւ թուաբանական մեքենայի և ջրաբաշխութեան առթիւ արած աշխատանքից լետոյ, երկրորդ անգամ՝ հաւանականութեան թէօրիան կազմելուց լետոյ: Երբ որ Պատկալի Փիլիքական և մտաւոր ոյժերը վերջնականապէս սպառուում էին՝ այն ժամանակ նա միայն կրօնական գաղափարների մէջ էր հանդիստ գտնում, կրօնական միջնուլորտի մէջ էր ապրում և մտածում: Նոյն-իսկ Փիլիքական տանջանքները, որոնք կործանիչ ազդեցութիւն էին անում նրա մտաւոր կարողութիւնների վրայ՝ խոչընդոտ չէին լինում նրա կրօնական հոգեղմալուծեան, այլ ընդհակառակն աւելի գրգռում էին: Այս տևտակէտից կ'որելի է ասել, որ Պատկալի ջերմեռանդութիւնը սերտ կերպով կապուած էր նրա հիւանդութիւնների հետ:

Անկասկած, բացի շրջապատողների ազդեցութիւնից և 17-երորդ դարու գաղափարներից՝ Պատկալի «դարձին» նպաստեցին և ալ խիստ բարդ հոգեբանական պատճառներ. որանք ատտիճանաբար նախապատրաստում էին այդ վեղաչըրջումն, որի մէջ կամուրջի գէպքը միայն մի ուժիւն զըրդիչ էր, աւելի ոչինչ: Յայտնի է, որ խկական

«զարձը» կատարուել է 1654 թուի նոյեմբերին, մի զարհուրելի դիշեր, երբ Պասկալը ներքին մաքառումների և անքնութեան շնորհիւ հոգեզմայլութեան մէջ ընկաւ, ճիշտ այնպէս՝ ինչպէս պատահում է մը քանի լուսնոտաների և ուշաթափուողների հետ — մի գրութիւն, որի պատկերը Գոստօեվսկին սքանչելի կերպով նկարել է իւր «Ապուշ» („Идиотъ“) անուանեալ գրուածքում: Այս հոգեզմայլութեան ազդեցութեան տակ, Պասկալը գրեց մի տեսակ խոստովանութիւն կամ կտակ՝ որը կարեց իւր հագուստի աստառում և այնուհետև միշտ իւր վրայ էր կրում: 18 երորդ դարու փիլիսոփաներն այդ խոստովանութիւնը խելագարի զառանցանքներ էին համարում: Պասկալին պաշտպանողները՝ կրօնական ծրագիր են համարում այդ կտակը. ասում են, որ դա հաւատոյ հանգանակի նման մի բան է:

Իսկապէս այս խոստովանութիւնը մի անկապ և սղմուած ծրագիր է Պասկալի կրօնա-բարոյական համոզմունքների, միայն այնպիսի ծրագիր, որը նա գրել է ոչ թէ լրջօրէն մտածելով, այլ համարեա անզգայաբար, համարեա զառանցանքների մէջ:

Ահաւասիկ այդ խոստովանութիւնը, որն առաջին անգամ հրատարակել է չայտնի փիլիսոփայ Կօնդօրսէ՝ «Պասկալի համալիլը» վերնագրով.

Աստուծոյ ողորմութեան թիւ 1654, երկուշաբթի, 23-ին նոյեմբերի, ս. Կղեմէս մարտիրոսի եւ պապի եւ

այլ մարտիրոսների օրը: Մօտաւորապէս երեկոյեան ժամը 10¹/₂-ից մինչեւ 12¹/₂: (Պատկալը ուրպէս մաթեմատիկոս՝ իւր հոգեզմայլութեան տեսողութիւնը որոշում է կէս ժամի ճշտութեամբ):

Ն ն ջ ե ց ե ա լ .

Աստուած Աբրահամու, Իսահակայ եւ Յակոբայ, բայց ոչ Աստուած փիլիսոփայից եւ իմաստնոց:

Մտուածիւն: Զգացմունք: Խնդուածիւն: Խաղաղութիւն: Աստուած Յիսուսի Քրիստոսի: Քո Աստուածը կը լինի եւ իմ Աստուածը: Մոռանալ աշխարհը եւ ամեն ինչ, բացի Աստուծոց: Նրան դռնել կարելի է միայն Աւետարանի մէջ յայտնուած ճանապարհով: Մարդկային հոգու փնտրութիւն: Հայր արդարադատ, աշխարհը քեզ չէր ճանաչում, բայց ես քեզ ճանաչում էի: Խնդուածիւն, խնդուածիւն, խնդուածեանց արցունքներ. ես նրանից բաժանուեցի, թողից ինձ կենդանի ջրի աղբիւրը: Աստուած իմ, թողնելու ես ինձ: Ես յաւիտեան չբաժանուեցի նրանից: Յիսուս Քրիստոս, Յիսուս Քրիստոս: Ես նրանից բաժանուեցի. ես փախայ նրանից, խաչեցի նրան, ուրացայ: Ե. ես երբէք նրանից չեմ բաժանուի: Նա պահպանւում է միայն Աւետարանի մէջ աւանդուած ճանապարհներով: Կատարեալ եւ բազր հրաժարում աշխարհից: Կատարեալ սպատակութիւն Քրիստոսին եւ իմ հոգեւոր մեծաւորին: Յաւիտեանական ուրախութիւն մի օրուայ աշխատանքի համար աշխարհիս երեսին: Թող չ'ուռանամ Քո պատուէրները: Ամէն:

Ի հարկէ, այս խոստովանութիւնը խելագարի՞
դառանցանք չէ, թէն նման է նորան: Հազիւ թէ
դա համայնիլ կամ թալիսմանն ևս լինի, որի նպա-
տակն է ազատ պահել ամեն տեսակ փորձանքներից:

Հաւատի մէջ Պատկալ՝ շափազանցութեան
հասաւ, և դրա համար շատ հաւանական է ենթա-
դրել, որ նա հաւատար մի կտոր թղթի կամ մա-
զազաթի խորհրդաւոր ոչ թին—նա իւր խոստո-
վանքն երկու աչպիսի կտորի վրայ էր գրել: Բայց
չէ կարելի պնդել, որ նրա այս անկապ խոստո-
վանքը միայն իբրև թալիսման է ծառայել Պատ-
կալի համար: Սրա նշանակութիւնն ակներև է. սա
հոգեկան չեղափոխութեան արտաչափութիւնն է,
սրանով նա իրան վկայում է, որ այնուհետև ինքը
նոր կեանքով պիտի ապրի: Եւ չիրաւի, Պատկալի
խոստովանութիւնը միայն թղթի վրայ չմնաց. սա
նրա կեանքի վերջին վեց-եօթը տարիների իսկա-
կան ծրագիրն է: Պատկալի խելագարութեան դէմ
ամենալաւ փաստն այն գրական պաշարն է, որն
այդ ժամանակ նա վարեց եզուխաների դէմ:

Վերոգրեալ չեղաշրջման նախասպասարաստու-
թիւնն սկսուել էր դեռ 1654 թուից: Աեռ լիշեալ
նույնմբերեան գիշերից շատ առաջ, նույն թուի
մեզտեմբերին, Պատկալը իւր «տիրտը բացեց կըրտ-
սեր քրոջ՝ Ժակելինի առաջ «այնպիսի խղճալի
եզանակով, որ ցնցեց նրան մինչև հոգու խորքերը»:

Առհասարակ Ժակելինը իւր եղբոր «երկրորդ

դարձի» մէջ նշանաւոր դեր է կատարել: Քուրը միայն վճարեց եղբօրը իւր սեփական դարձի փոխարէն, որը տեղի էր ունեցել Պասկալի ազդեցութեան տակ: Փոքր դեր չէ կատարել նաև օրիորդ Տօանէլի հետ ունեցած մտերմութիւնը: Այս օրիորդն ևս Պասկալի հետ ունեցած խօսակցութեան և նրա նամակների ազդեցութեան տակ հեռացաւ աշխարհից: Իւր կեանքի ամենակրիտիքական ժամանակամիջոցում, երբ Պասկալը տատանւում էր սիրոյ և կրօնական ողջախոհութեան մէջ՝ նա դիմեց ժակելինի խորհրդին ու մխիթարութեանը: Հեշտ է գուշակել, թէ ինչ խորհուրդներ կարող է տալ չափազանց զմայլուած աղջիկը, որը վանք մտնելով՝ խորտակել էր իւր սեփական երիտասարդութիւնը:

Կեռ. 1653 թուի ամառը ժակելինը գրում է իւր մեծ քրոջ ամուսնուն, որ իւր թշուառ եղբօր մասին արած ազօթքները լսելի պիտի լինին: Թէ որչափ Պասկալը սկսեց ենթարկուել իւր քրոջ ազդեցութեանը, քրոջ, որը բաւական նմանում էր եղբօրը թէ խելքով, թէ տաղանդով և թէ արտաքինով՝ այս երևում է այն հանգամանքից, որ երբ Պասկալ՝ վերջապէս մտաւ Պօրտ-Սոյեալ *) և վերատեսուչ Սէնդլինի ղեկավար-

*) Պօրտ-Սոյեալ գտնւում էր Պարիզի Սեն-Փակ անուանեալ արուարձանում: Մինչև այժմ էլ այնտեղ մի քաղաքային այգի կայ՝ նոյն անունով: Այս արուարձանը գտնւում է լատինական թաղի մօտ: Այստեղ կային կու-

րութեամբ ազաշխարում էր, այս վերջինը հլւան-
դանալով՝ Պասկալին լանձնեց քոյր Աւֆիմէի խնա-
ժատարութեան: Իսկ Աւֆիմէն ոչ այլ ոք էր՝ եթէ
ոչ Փակելինը, որն այս եանսէնական համայնքի
մէջ լալտնի էր այդ անունով:

1654 թուի աշնանը Պասկալը այնքան լա-
ճախ էր այցելում Փակելինին, որ այս վերջինի
ասելով՝ նրանց խօսակցութիւններից կարելի էր
մի ամբողջ հատոր կազմել: Այս ամենը պարզ
ցոյց է տալիս, որ Նեւլի կամուրջի դ'պքը Պաս-
կալի դարձի միայն մի դրդիչն էր, և այս դրդիչն
աւելի ուժեղ չէր քան այն, որն զգացել էր նա
մի քարոզի ժամանակ դեռ այն խորհրդաւոր գի-
շերից մի քանի ժամանակ անցնելուց լետոյ, այն
նոյեմբերեան զիշերից, երբ Պասկալը հոգեգմայ-
լութիւնից ու շերմեռանդութիւնից շնչասպառ
եղած՝ գրեց իւր կտակը կամ խոստովանանքը:
Պասկալ՝ 1654 թուի վերջին իւր բնաւորութիւնը
վերափոխելու համար ամիսներ գործ դրեց, և ար-
դէն 1655 թուի սկզբում նա երկրպագում էր այն
ամենին, ինչ որ խորհրդաւոր էր, գերբնական էր,
նա միստիք էր, բառի բուն նշանակութեամբ:

տանաց վանք, ճգնաւորներէ խցեր, մինչև անգամ գրա-
վաճառանոցներ և տպարաններ, որոնք բոլորը պատկա-
նում էին եանսէնականներին:

ՔԼՈՒԽ Է.

Ե անսէնականների պատմական տեսութիւնը: — „Նամակներ դաւառապետներին“:

Գեռ իւր առաջին «դարձի» ժամանակ՝ Պասկալը խիստ մտերմացաւ մի քանի եանսէնականների հետ: Իւր կեանքի վերջին տարիները նա եանսէնական շարժման ամենաեռանդուն մաքառողներից մինն էր:

Եանսէնականութեան հիմնադիրը հոլլանդացի Կարլոս Եանսէնն էր, որը 17-երորդ դարու սկզբում Կիպրոսի եպիսկոպոս էր, սա անարատ վարք ու բարքի տէր մի անձն էր, եզուիտներին ոխերիմ թշնամի լինելով՝ նա իւր ամբողջ կեանքում մաքառում էր նրանց վարդապետութեան դէմ, եզուիտների բարոյականութեան դէմ: Այդ ժամանակներն եզուիտականութեան ղեկավարներ էին համարում Լեսսի և Վոլինա: Այս վերջինի անունով շատ անգամ եզուիտներին մօլինիստներ էլ էին կոչում:

Մինչդեռ եղուխաները սնդուժ էին, որ «ողորմութիւնը» բոլոր քրիստոնեաների համար է, և որ ամենածանր մեղքերն անգամ կարելի է քաւել ապաշխարութեամբ՝ Նանսէն ապացուցում էր, որ «ողորմութիւնը» միայն ընտրեալների համար է և իւր հեռեողներից պահանջում էր ամենախիստ առաքինութիւն: Նանսէնի վարդապետութիւնը շատ կէտերում նման է կալ՝վինականութեան:

Նանսէնականութիւնը խիստ արագ տարածուեց Ֆրանսիայում, մանաւանդ Պարիզում: Բազմաթիւ նշանաւոր գիտնականներ, ինչպէս աշխարհականներ, նոյնպէս և հոգևորականներ՝ բնակութիւն հաստատեցին Պօրտ-Րօշեալում, Լատինական թաղի մօտ. սրանք իրանց ճգնաւորներ (solitaires) էին անուանում և միայնակեաց կեանք վարելով՝ զբաղւում էին աստուածաբանական հարցերով, ձեռքի աշխատանքով և երեխաների կրթութեամբ: Արնօ, դուքս զը Լիանկուր և վերջերը Պատկալը այդ աղանդի աչքի ընկնող ներկայացուցիչներն էին:

Եղուխաները զայրացան: Բացի եանսէնականների դաւանաբանական և բարոյախօսական հարցերից՝ եղուխաները խիստ վախենում էին մրցումից, աչքի առաջ ունենալով զուտ նիւթական շահը: Քանի որ եանսէնականութիւնը չկար՝ բոլոր դպրոցները եղուխաների ձեռքին էին. այժմ Պօրտ-Րօշեալում հիմնուեցին եանսէնականների դպրոցներ, ուր սկսեցին չաճախել միջին դասակարգի և

ազնուականների երեխաներ: Անասէնականների մօտ խոստովանքի էին գալիս Պարիզի ամեն ծաշրերից. նրանց հետևողների մէջ կային նաև շատ պալատականներ: Սա մի սարսափելի հարուած էր եզուխանների խոստովանարանների և դպրոցների համար:

Անասէնականների և եզուխանների մաքառումը Պարիզում սկսուել էր դեռ 1643 թուին, երբ եզուխաները քարոզչական ամբիոններից լաշտարարեցին, որ Անասէնը «եփած կալ՝վին է», իսկ նրա աշակերտները՝ — «Փէնէվեան ճահճի տղմի մէջ ծնուած գորտեր»: Տասը տարի լետոյ, պապ Իննոկենտիոս Ժ եզուխաների թելադրութեամբ մի բուլլա — կոնդակ — հրատարակեց, որի մէջ գատապարտում էր Անասէնի վարդապետութիւնը՝ որպէս հերետիկոսութիւն: Յետոյ, աւելի ուշ, հէնց այն ժամանակները, երբ Պասկալը Պօրտ-Րօյեալում սկըսեց իւր ճգնաւորական կեանքը՝ դարձեալ մի ընդհարում տեղի ունեցաւ, որը զղրդեց ամբողջ Պարիզը:

Անասէնականների գլխաւորներից մէկը, Արնօ «Մի անուանի անձի ուղղուած» նամակ գրեց, որի մէջ խիստ լանդիմանում էր այն եզուխանին, որը մեղքերի թողութիւն չէր տուել այնպիսի մի պատկառելի մարդուն, որպիսին էր դուքս զը-Ալանկուրը: Այն ժամանակ եզուխաններն ևս իրանց կարգին Արնօի դէմ մի շարք պարսաւանքներ հրատարակեցին: Արնօ պատասխանեց մի նոր նամա-

կով՝ ուղղուած «Յրանսիայի պէրին» (բարձր ազ-
նուականին): Վիճաբանութիւնը եկեղեցու ամ-
բիոնից անցաւ Սօրբօնի ամբիոնը, և 1655 թուի
դեկտեմբերի 1-ից մինչև 1656 թուի յունուարի
31-ն այս գիտութեան տաճարում տեղի ունեցան
մի շարք աղմկայոյզ ընդդիմախօսութիւններ:

Այն ժամանակուայ Պարիզի հասարակութիւնը
խիստ հետաքրքրուած էր այսպիսի բանակաւորու-
թով, ճիշտ աչնպէս՝ ինչպէս այժմ հետաքրքրուած է
քաղաքական կարևոր հարցերով: Պատկալ՝ ևս սա-
նասրտութեամբ չվերաբերուեց այս վիճաբանու-
թեանը: Մէկ անգամ գտնուելով իւր բարեկամ
ների, Պօրտ-Ռօյեալի ճգնաւորները շրջանում՝ Պա-
կալ՝ սաստիկ հետաքրքրուեց իւր խօսակիցներից
մի քանիսի կարծիքներով: Նրանցից մէկն ասաց,
որ անհրաժեշտ է գործի էութեան անձանօթ հա-
սարակութեանը բացատրել, որ Սօրբօնի մէջ տեղի
ունեցող բանակաւորները հիմնուած են ոչ թէ հաս-
տատուն փաստերի, այլ խաբուսիկ և դատարկ
հնարքների վրայ: Ամենքը միասին հաւանութիւն
տուին այս կարծիքին և պնդեցին, որ Արնօ մի
լուրջ պաշտպանողական ճառ գրէ. «Միթէ, ասում
էին նորան, թո՛ղ կտաք, որ ձեզ փոքրիկ աշակեր-
տի նման դատապարտեն, և ձեզ արդարացիելու
համար ոչ մի խօսք չէք ասի, թէկուզ հէնց նրա
համար, որ հասարակութեան ծանօթացնէք, թէ
բանն ինչո՞ւմն է իսկապէս: Արնօ փորձեց մի բան

գրել, և գրուածքը կարդաց իւր լինկերների շրջանում. բայց ոչ ոք հաւանութիւն չտուեց այս զըրուածքին: «Տեսնում եմ, սասց Արնօ, որ այս զըրուածքը դուք չէք հաւանում. խկասպէս ես ինքս էլ զգում եմ, որ այսպէս չպէտք է գրել»: Աւ դառնալով Պասկալին՝ աւելացրեց. «Վսկ դուք երխտասարդ էք, դուք պէտք է մի բան անէք»: Պասկալը, որ դեռ իւր ոյժերը չէր փորձել այս սուպարիզում՝ սասց, որ կաշխատի այդ հարցի ծրագիրը կազմել, բայց չուս ունի, որ կզանուին մարդիկ՝ որոնք կուղղեն իւր թույլ աշխատութիւնը: Հէնց հետեեալ օրը Պասկալ՝ ոկսեց իւր աշխատութիւնը և, ըստ սովորութեան, շուտով չափշտակուեց նրանով: Ծրագիր կազմելու փոխարէն՝ նա նամակ գրեց: Առաջին նամակը շուտով աւարտելով՝ նա կարդաց իւր բարեկամների մօտ. դեռ նամակի կիսին չէր հասել, որ Արնօ բացազանչեց. «Հիանալի է... ամենքը կհաւանեն, պէտք է սպագրել»: Ահա այսպիսի ծագում ունեցան Պասկալի «Նամակներ գաւառապետին» *) հռչակաւոր աշխատութիւնը: Հետզհետէ աւելի գրաւուելով՝ Պասկալը քրքրեց գրազարանները, հանեց սպանիացի, Քրանսիացի և գերմանացի եզուխոնների գրուածքները և սարսափելի կերպով դատապարտեց նրանց: 1657 թուի մարտին հրատարակուեց նրա վերջին

*) Եզուխոնների գաւառապետի կաւովարչին:

նամակը: Կարելի է միթէ ենթադրել, որ այս նամակները ցնորուածի գործ են:

Այս գրուածքը, «Լուի դը Մօլտալ'տի նամակները իւր բարեկամ դաւառապետին եւ արժանապատիւ եղբւիտ հայրերին», եղբւիտական դաւանանքի և բարոյակա-նութեան այս հռչակաւոր պարսաւագիրները՝ միշտ եղել են և կմնան աստուածաբանական բանակոռուի ամենաուժեղ և կտրուկ գրուածք՝ որը երբևիցէ ուղղուել է Լոյսլալի աշակերտների ղէմ:

Այս նամակների թողած տպաւորութիւնն ահագին էր: Սրանք տպագրուում էին մի ջրաղացի մէջ պահուած գաղանխ տպարանում Եղուիտների և նրանց պաշտպանների զայրոյթն աներևակալելի էր: Ամեն տեղ սկսուեցին խուզարկութիւններ և ձերբակալութիւններ՝ տպարանատիրոջը գտնելու համար: Թագաւորի հրամանով խիստ միջոցներ էին ձեռք առնուած: Քննիչը խուզարկեց Պիէր Լեպետիի տունը, (այս հռչակաւոր գրավածաւոր և թագաւորական տպարանատէրը չանձն էր առել նամակների տպագրութիւնը), բայց ոչ մի աջողութիւն չունեցաւ, որովհետեւ երբ թագաւորի գործակալները երևացին Լեպետիի տանը՝ սրա կիներ վազեց տպարան, տպարանական ծանր շարուածքները վերցրեց թագգրեց իր գոգնոցի տակ և տարաւ հարևանի մօտ, ուր հէնց նույն այդ գիշերը տպագրեցին երկրորդ նամակի 300 օրինակը, իսկ լետոյ այլ ևս 1200 օրինակ: Թէև տպագրութիւնը

Թանկ նստեց, բայց այնքան օրինակ ծախուեց՝ որ ծախսերը ծածկելուց չեսող բաւականին օգուտ եւ մնաց: Ոչ միայն ոստիկանութիւնը, այլ և հասարակութիւնը խիստ փափագում էր իմանալ, թէ ով էր այդ նամակների հեղինակը: Այդ ժամանակ Պասկալը ապրում էր Լիւկսեմբուրգի մօտ մի բնակարանում, որը գտնւում էր Սէն-Միշէլի դէմուրէմը: Այս կացարանը նորան առաջարկել էր բանաստեղծ Պատրիկսը, որ ծառայում էր Օրլէանեան դուքսի մօտ. բայց աւելի ապահով լինելու համար՝ Պասկալը տեղափոխուեց «Կաւիթ Թագաւոր» անունով փոքրիկ հիւրանոցը, որը գտնւում էր Սօրբօնի շէտերը, հէնց եղուխտների եղբայրանոցի դէմուրէմը. «նա փորձառու գեներալի նման դէմ առ դէմ կանգնել էր իւր թշնամու առաջ», ասում է Սէնտ-Բէօվը: Միևնույն հիւրանոցի մէջ տեղաւորուեց և նրա մեծ քրոջ ամուսինը, Պէրիէ, որ անձնական գործերով Պարիզ էր եկել: Ֆրէտա անունով մի եղուխտ, որ Պէրիէի ազգականն էր, այս յլերջինի մօտ հիւր գալով՝ մտերմաբար նախազգուշացրեց նրան, որ իբր թէ լուր է տարածուել, թէ «նամակների» հեղինակը Պասկալն է: Պէրիէ զարմացած ձեացաւ և ասաց, որ այդ լուրը հնարովի է, այն-ինչ այդ վայրկեանին նրա մահճակալը ծածկող կիսաբաց վարագոյրի շէտերը դրուած էր Պասկալի նամակներից բոսան օրինակ, որոնք հէնց նոր էին տպագրուած: Եղուխտի գնա-

լուց չետոյ՝ Պէրիէ Պասկալի մօտ վազեց և գործի էութիւնը պատմելով՝ խորհուրդ տուեց աւելի զգուշ կենալ: Ինչ և իցէ Պասկալ՝ կարողացաւ խոյս տալ Բաստիլիայի բանակերից:

Բայց շատ դժուար էր խոյս տալ «նամակներին» դէմ ուղղուած հարուածներին: 1660 թուին թագաւորի հրամանով կարծեցեալ Մօնտալտի նամակները կրկին քննուեցին Սորբօնի չորս եպիսկոպոսներից և ինը գօկաօրներից կազմուած լանձնաժողովի մէջ: Յանձնաժողովը հաստատեց, որ նամակների մէջ պարունակուած են Եանսէնի բուլոր մոլորութիւնները, որ զբանց մէջ շատ վիրաւորական խօսքեր կան պապի, եպիսկոպոսների և թագաւորի դէմ, Պարիզի աստուածաբանական ֆակուլտէտի և մի քանի հոգևոր մշարանութիւնների դէմ: Այս ամենը լայտնուեց պետական խորհրդին, որը հրամայեց պատառօտել այդ նամակները և այրել դանձի ձեռքով: Մի քանի գաւառական խորհուրդներ ևս մրկնողն կերպ վարուեցին, բայց սրանք այնքան էլ անկեղծ չէին: Այսպէս, օրինակ, է (Aix) գաւառի խորհուրդը վճռեց «նամակներն» այրել, բայց խորհրդի անդամներն անձամբ մեծ հետաքրքրութեամբ կարդում էին «նամակները»: Իրանցից ոչ ոք չկամեցաւ զոհել իւր մօտ գըտնուած օրինակը՝ հրապարակով այրելու համար: Վերջապէս գատաւորներից մէկը դիտմամբ լանձնեց իւր օրացոյցը, որի վրայ գրել տուեց նա-

մակները¹⁰ վերնագիրը: Այս օրացույցն էր, որ հրապարակով աչրուեց:

Պասկալի «նամակների» մասին որոշ գաղափար կազմելու համար առաջ ենք բերում հետեւեալ դէպքը: Հէնց որ առաջին նամակները հրատարակուեցին՝ Ռուանի քարոզիչներից մէկն անմիջապէս յայտարարեց, որ նամակների հեղինակը մի վտանգաւոր հերետիկոս է, որ զրպարտում է արժանապատիւ եղուիտ հայրերին: Միևնույն ժամանակ Ռուանի հոգևորականութիւնը լուր միջից մի մասնաժողով ընտրեց այն նպատակով, որ «նամակների» մէջ բերուած քաղուածները ստուգուին ու համեմատուին բնագիրների հետ: Քաղուածները բոլորովին համապատասխանում էին այն բնագիրներին, որոնցից քաղել էր Պասկալը: Այս բանի մէջ կատարելապէս համոզուելով՝ Ռուանի քահանաները մի յայտագիր ուղարկեցին Պարիզի քահանաներին, որով այս վերջիններին առաջարկում էին հրապարակով դատապարտել եղուիտների քրոզած կեղտոտութիւնները: Յիրաւի, 1656 թուին Պարիզում ժողով գումարուեց, որի մէջ ընդունուեց Ռուանի քահանաների առաջարկը:

Այն թէ ինչ լեզուով էին խօսում Ռուանի քահանաները. «Եղուիտական» գրքերի ընթերցումը լսողներին սարսափ ազդեց: Մենք ստիպուած էինք ականջներս փակել, ինչպէս որ արել են Նիկիոյ ժողովի սուրբ հայրերը, որոնք չէին ցանկանում

լսել Արիօսի սրբապղծութիւնները: Մեզանից իւրաքանչիւրը սաստիկ ցանկանում էր պատժել այդ խղճալի թուղթ մրտտողներին, որոնք խեղաթիւրում են աւետարանական ճշմարտութիւնները և քաղուղում այնպիսի գաղափարներ, որոնցից կամայէին ազնիւ կռապաշտները և բարի թուրքերը»: Այսպիսով Պատկալի գործը դեռ հրապարակով այրուելուց առաջ՝ գրաւեց հասարակութեան համակրութիւնը և հաւանութիւնը:

ԳԼՈՒԽ Ը.

„Սուրբ տատասիկ“ հրաշքը:—Պասկալի „Մտքերը“:—Պարկալի կեանքի վերջին տարիները:—Օրերդ Վօանէզի վեճակը:—Պասկալի բարեգործութիւնը:—Վերջին հիւանդութիւնը և մահը:

Հէնց այն մըջոցին, երբ Պասկալը գրում էր իւր «նամակները»՝ մի դէպք տեղի ունեցաւ, որ շատ համապատասխանում էր նրա ոգևորուած տրամադրութեանը և որը նա ընդունեց իբրև աստուածային ողորմածութեան անմիջական արտայայտութիւն իւր նկատմամբ: Նրա քրոջ աղջիկը, Մարգարիտ Պերիէն, աչքացաւ ունէր Պարիզի բժշկիչները այդ հիւանդութիւնը անբուժելի էին համարում. մնում էր միայն «հրաշքի» դիմել: Պորտֆոլեալում մի՛ մեխ էր գտնուում, որ «սուրբ տատասիկ» էր կոչւում. հաւատացնում էին, թէ այդ մեխը վերցրած է Քրիստոսի տատասիկաւոր պատկից: Տիկին Պերիէն ասում է, որ իւր աղջիկը «միակնթարթում» բժշկուեց ս. տատասիկին առաջին իսկ հպումից: Բայց միւս քոյրը, կոյս Ժակելինը

իւր մի նամակի մէջ գրում է, որ աղջկան բերում էին մենաստանը և վեց օր շարունակ նրա աչքը կպցնում ս. տատասկին: Աղջիկը առողջացաւ, և Պասկալը հաւատաց այդ անկասկածելի հրաշքին և այդ իբրև աստուածային շնորհ էր համարում իւր նկատմամբ:

Այս դէպքի տղաւորութեան տակ՝ Պասկալը, որ մինչև այդ ժամանակ իւր աստուածաբանական գործունէութիւնը սահմանափակել էր եղուիտների դէմ բանակաւում՝ մտքումը դրեց գրել քրիստոնէութեան մի տեսակ ընդարձակ ջատագովութիւն: Այս ջատագովութեան հատուածները կազմեցին այն ժողովածուն, որ յայտնի է Պասկալի «Մտքեր» անունով:

Պասկալը արդէն վաղուց հրաժարուած լինելով աշխարհային զուարճութիւններից՝ հետզհետէ աւելի և աւելի էր անձնատուր լինում ճշնաւորական կեանքին: Նա այն աստիճանի հասաւ, որ մարդուս ամենաբնական զգացմունքներն անգամ սխեց յանցանք համարել. այսպէս օրինակ, Պասկալը իւր քրոջը մեղադրում էր այն բանի համար, որ նա, իւր կարծիքով, շատ էր փաշփայում իւր զաւակներին, հաւատացնելով՝ որ իբր թէ մայրական փաշփայանքները երեխային թուլամօրթ են դարձնում: Պասկալը իւր սեփական նիստ ու կացից հեռացրեց ամեն տեսակ շռայլութիւն և յարմարութիւն. մարմնական տկարութիւններով չբա-

ւակահանաւոր՝ գիտակցաբար նորանոր Ֆիզիքական տանջանքներ էր պատճառում իրան: Յաճախ նա իւր մերկ մարմնի վրայից կապում էր երկաթէ գօտի, որի վրայ ցցուած էին սրածայր երկաթէ փշեր, և հէնց որ նրա գլխում «զուարճութեան» վերաբերեալ որեէ միտք էր ծագում՝ իսկոյն բուռնցքով այնպէս խփում էր գօտուն, որ երկաթէ փշերը մտնում էին մարմնի մէջ: Այս սովորութիւնը Պասկալին այն աստիճան օգտակար թուաց, որ մինչև մահը նրանից չբաժանուէց: Նա գօտուց չկամեցաւ բաժանուել իւր կեանքի վերջին տարիներն անդամ, երբ այն աստիճան տանջուում էր, որ չէր կարողանում ոչ գրել, ոչ կարգաւ: Երբեմն նա ստիպուած էր լինում ոչինչ չանել, զբօսնել անգամ չէր կարողանում, և այդ ժամանակ նա միշտ վախենում էր, թէ մի գուցէ անգործութիւնը հանէ նրան ճշմարտութեան ճանապարհից:

Իւր նիստ ու կացի մէջ Պասկալը այն աստիճան պարզութիւն մտցրեց, որ նրա սենեակում ոչ մի գորգ, ոչ մի աւելորդ իր չկար: Զափազանց խստակեաց կեանքն այն աստիճանին հասցրեց Պասկալին, որ նրա երխտասարգութեան ժամանակուայ հիւանդութիւնները դարձեալ նորոգուեցին:

Պասկալի կեանքի վերջին տարիները ներկայացնում են մի շարք Ֆիզիքական տանջանքներ: Նա հերոսաբար տանում էր այդ տանջանք-

ները, աւելացնելով նրանց վրայ ուրիշ անտեղի տանջանքներ եւ:

Պատկալը ձգտում էր իւր համար անկարելի և անմատչելի դարձնել մինչև անգամ ամենատարրական բաւականութիւններ, օրինակ՝ ճաշակելու զգացողութիւնը: Մշտական հիւսնողութիւնները նրան ստիպում էին լաւ և զիւրամարտ կերակուրներ ուտել. բայց նորան ամենահատարակ կերակուրն անգամ շռայլութիւն էր երևում, և Պատկալը աշխատում էր կուլ տալ կերակուրն այնպիսի արագութեամբ, որ չկարողանայ իմանալ նրա համբ՝ Նրա երկու քոչրերը, ժիւլբերտը, մինչև անգամ կոչս ժակելինը, Նւֆիմիան—երբեմն աշխատում էին նրա համար համով կերակուրներ պատրաստել: Բայց երբ Պատկալին հարցնում էին, թէ արդեօք նա կերակուրներին հաւանել է՞ պատասխանում էր. «մնչո՞ւ առաջուց չէիք նախագգուշացնում. ես համի վրայ ուշադրութիւն չդարձրի»: Եթէ մէկը նրա ներկայութեամբ որեւէ կերակուր գոժում էր՝ Պատկալը չէր կարողանում համբերել և դէպի ուտելիքն ունեցած ալդպիսի վերաբերմունքը «հեշտասիրութիւն» էր անուանում: Թէև նրա սեղանն առանց այն էլ բոլորովին պարզ էր՝ այնու ամենայնիւ Պատկալը շատ բնասիր էր համարում իւր կերածը և ասում էր. «Ուտել միայն ճաշակին բաւականութիւն տալու համար՝ անարգ և աններելի բան է»: Պատկալը մանկութեան հասա-

կում շատ էր սիրում համեղ և գրգռիչ կերակուրներ. իսկ այժմ թույլ չէր տալիս, որ իւր համար սօսուս կամ բազու պատրաստեն, ոչ մի կերպ նրան չէր կարելի համուզել, որ նարինջ ուտէ: Բացի դրանից՝ նա միշտ որոշ քանակութեամբ էր ուտում. այս քանակութիւնը նա ինքն էր իւր համար նշանակել, հաւատացնելով որ հէնց այդքանն է անհրաժեշտ իւր ստամոքսին: Որքան էլ ակորժակը լաւ լինէր՝ Պասկալը դարձեալ որոշ չափից աւելի չէր ուտի, և ընդհակառակը, ակորժակը քոլորովին կորցրած ժամանակ նա զօռով ուտում էր այնքան՝ մինչև որ վերջացնում էր որոշուած քաժինը: Սրբ նրան հարցնում էին, թէ ինչու է իրան այդպէս տանջում՝ Պասկալը պատասխանում էր. «Մէտք է բաւականութիւն տալ ոչ թէ լեզուի քմահաճութիւններին, այլ ստամոքսի պահանջներին»: Պասկալը նմանապէս մեծ բաւականութեամբ էր խմում մի տեսակ զգուելի՝ դեղեր, որոնք այդ ժամանակները շատ գործածական էին: Նա միշտ առանց հակառակութեան կատարում էր բժիշկների պատուէրները և զզուանքի նշույլ անգամ չէր արտայայտում: Սրբ նրա շրջապատողները զարմանում էին՝ նա ծիծաղելով ասում էր. «Ձեմ հասկանում, թէ ինչպէս կարելի է զզուանք արտայայտել դեղ ընդունելու ժամանակ, քանի որ այդ քո կամքով է կատարում և առաջուց քեզ յայտնի է

նրա անախորժ համբ: Զգուանքն առաջանում է միայն ստիպմունքից և անսպասելի դէպքերումն:

Իւր կեանքի վերջին տարիները Պասկալը առանձին ուշադրութիւն էր դարձնում բարեգործութեան վրայ:

Աղքատներին օգնելու մասին արած մտածմունքները Պասկալի մէջ մի շատ գործնական միտք զարթեցրին: Պասկալին է պատկանում երթեկուտեան ամենաարժան եղանակի կազմակերպութեան միտքը: Նա առաջինն էր, որ Յրանսիայում և համարեա ամբողջ Եւրոպայում մտածեց կազմակերպել «հինգ կոպէկանոց կառքեր» կամ օմնիբուսներ (հանրակառքեր): Արանով Պասկալը ցանկանում էր թէ չքաւոր մարդկանց երթեկուտիւնը հեշտացնել, և թէ ժողովել մի գումար՝ կարօտեալներին օգնութիւն ցոյց տալու համար: Այս ձեռնարկութեան լաշողութեան մասին շատերն էին կասկածում, բայց Պասկալը բոլորովին վստահ էր. նրա մաթեմատիկական խելքը շուտով ըմբռնեց գործի Փինանսական կողմը:

Այս ձեռնարկութեան մտադրութիւնը Պասկալի մէջ զարթեցրեց հետեւեալ դէպքը.

1662 թուին Բլու քաղաքում սարսափելի սով էր: Պարիզում տպագրուեցին բուռն հրակէրներ բարեգործներին ուղղուած: Այս հրակէրների մէջ նկարագրուած էին այնպիսի սարսափներ, որոնցից մարդու մազերը փշաքաղոււմ էին: Պաս-

կալն ինքը մեծ կարողութեան տէր չլինելով՝ չէր կարող սովեալներին զգալի օգնութիւն հասցնել. ուստի և մտածեց գլուխ բերել չլիշեալ ձեռնարկութիւնը և կազմեց նրա ծրագիրը: 1662 թուի Յունուարի վերջին Պասկալի ղեկավարութեամբ կազմակերպուեց կապալառուների մի ընկերութիւն, որ պէտք է Պարիզի գլխաւոր փողոցներով կառքերի կամ օմնիբուսների երթեկութիւն հաստատէր: Այս գործի առթիւ եղած բանակցութիւնների ժամանակ Պասկալը պահանջեց, որ կապալառուները 300 ր. կանխավճար տան՝ կարօտեալներին շուտափոյթ օգնութիւն հասցնելու նպատակով: Պասկալի ազգականները նրա այս մտադրութիւնն իմանալով՝ սկսեցին նկատողութիւններ անել, թէ գործը զեռ նոր է սկսուել, կարող են վնասուել, գոնէ պէտք է մի տարի սպասել և ալլն: Այս մասին Պասկալը պատասխանեց. «Ես այստեղ ոչ մի դժուարութիւն չեմ տեսնում. եթէ վնաս լինի՝ ես մէջ կբերեմ իմ ամբողջ կարողութիւնը բաց մինչև գալ տարի սպասել անկարելի է, որովհետև կարիքը չէ սպասում»: Սակայն կապալառուները չհամաձայնեցին առաջուց փող տալ, և Պասկալը ստիպուած էր՝ իւր մօտ գտնուած փոքրիկ գումարն ուղարկելով բաւականանալ:

Պասկալը չաճախ իւր մեծ քրոջը համոզում էր նուիրուել աղքատներին օգնելու գործին, միննուչն հոգով էլ կրթել իւր զաւակները: Քոյրը հակառա-

կում էր և ասում, որ ամեն մարդ նախ և առաջ պէտք է իւր ընտանիքի մասին հոգ տանի: Գու ուղղակի բարի կամք չունիս, ասում էր Պասկալ: Գու կարող ես այնպէս անել, որ աղքատներին օգնելով՝ քո ընտանիքն ևս չլնասուի: Նրբ Պասկալին ասում էին, որ մասնաւոր բարեգործութիւնը ոչինչ բան է, ի նկատի ունենալով աղքատների ահագին բազմութիւնը, և մի կաթիլ ջուր է ընդարձակ ծովի մէջ՝ նա սորան եռանդով հակառակում էր. «Մենք կոչուած ենք, ասում էր Պասկալ, ոչ թէ ընդհանուր, այլ մասնաւոր բարեգործութեան համար: Չքաւորութիւնը թեթեւացնելու ամենահեշտ միջոցն այն է, որ աղքատներին օգնութեան հասցնենք աղքատ օրէն, այսինքն իւրաքանչիւրս իւր ուժը կարողացածին չափ, փոխանակ ընդարձակ ծրագիրների լետեից ընկնելու»: Պասկալն ասում էր, որ ինքը պետական և հասարակական բարեգործութեան հակառակ չէ. նրա ասելով՝ «մեծ ձեռնարկութիւնները պէտք է չանձնել մի քանի առանձին անհատների, որոնք կոչուած են այդպիսի գործերի համար. բաց չքաւորների ամենօրեայ և մշտական օգնութիւնը իւրաքանչիւր մէկի գործն ու պարտականութիւնը պիտի դառնայ»:

Պասկալի բարոյական մաքրութիւնը շատ դէպքերում ծայրայեղութեան էր հասնում: Նրա քրոջ ասելով՝ «Ուղղակի չէ կարելի հաւատալ, թէ այս դէպքում նա որքան մանրակրկիտ էր: Նս շարու-

Նսով վախենում էի նրա մօտ որևէ զուարճալի բան խօսել. նա պախարակելի բան էր գտնում մինչև անգամ աջնպիսի խօսակցութեան մէջ՝ որը ես բուրովին անմեղ էի համարում: Օրինակ, եթէ ասում էի «մի գեղեցիկ կին եմ տեսել»՝ նա բարկանում էր ասելով, որ երբէք չէ կարելի այսպիսի բաներ խօսել սպասաւորների և երիտասարդների առաջ, որովհետև չէ կարելի խմանալ, թէ նրանց մէջ ինչ տեսակ մտածմունքներ կարող են զարթնել:

Պասկալի մահուանից երեք ամիս առաջ պատահեց մի դէպք, որը ցույց էր տալիս, թէ այդ ճգնաւորական հոգու խորքերում թաղնուած էին մարդկային զգացմունքներ և բուռն կրքեր, որսնց նա ամեն կերպ խեղդում էր:

Մի անգամ Պասկալը եկեղեցուց առն վերագառնալիս՝ չանկարծ նորան մօտեցաւ մի մօտ 15 տարեկան խիստ գեղանի աղջիկ և նրանից ողորմութիւն խնդրեց: Պասկալը նայեց նրա վրայ, և գութը աջնպէս շարժուեց, որպէս ոչ մէկ անգամ իւր օրումը չէր զգացել: Նա հասկացաւ, որ այդ աղքատ գեղեցկուհուն վտանգ է սպառնում մեծ քաղաքում, որը գալթակղութեան և անառակութեան բոլոր էր դարձել:

— Ո՞վ ես դու, և ինչն է քեզ ստիպում ողորմութիւն խնդրել:

Աղջիկն ասաց, որ ինքը գիւղիցն է եկել, որ

իւր հայրը մեռել է, իսկ մայրը հիւանդ պառկած է Օտել-Ռիէօ հիւանդանոցում:

Պասկալը սրտաշարժուած ոչ միայն կրօնական ջերմեռանդութիւնից, այլև կարեկցութեան զուտ երկրային զգացմունքից զէպի այդ գեղանի, ջահէլ արարածը՝ տարաւ նրան՝ իրան անձամբ անձանօթ մի քահանայի մօտ, որը յայտնի էր իւր անարատ վարք ու բարքով: Պասկալը քահանային փող տուաւ և խնդրեց հող տանել այդ աղջկայ վրայ և ուշի ուշով պահպանել նրան ամեն տեսակ շարիքներէ:

Հէնց միւս օրը նա քահանայի մօտ մի կին ուղարկեց, որին աղջկայ համար հագուստի և ուրիշ անհրաժեշտ պիտոյքների փող էր տուել: Քահանան աշխատեց բարերարի անունն իմանալ, բայց ասացին, որ այդ անունը պէտք է անյայտ մնայ: Պասկալի մահուանից չետոյ միայն նրա քոյրը յայտնեց այս գաղտնիքը:

Պասկալին մեղադրում էին, որ նա չափազանց չոր ու ցամաք է, ճոռոմաբան և մինչև անգամ անսիրտ: Այսպէս ասողները մատնացօյց էին անում այն հանգամանքի վրայ, որ նա իւր կրտսեր քրոջ, Ժակելինի մահուան ժամանակ, այնքան էլ տըխրութիւն չարտայայտեց, չսրտաշարժուեց, մանաւանդ որ նա սիրում էր Ժակելինին: Ժակելինը Պասկալից տասն ամիս առաջ մեռաւ. և սլ գիտէ, արդեօք այս կորուստն աւելի չփութացրեց եղբօր

վախճանը: Ժակելլինի մահն առաջ եկաւ ջղալին
ցնցումից, որը պատահեց այն ժամանակ, երբ նրան
տոխպեցին ստորագրել հաւատի մի այնպիսի խոս-
տովանութիւն, որը հակառակ էր նրա խղճին: Այս
պատահեց այն միջոցին, երբ եղուխների և կա-
ռավարութեան ղեկավարութեամբ հալածում էին
եանսէնականներին, երբ եանսէնականութեան մէջ
կասկածուող վանական կոչսերին թաղաւորի առան-
ձին հրամանով դուրս էին անում վանքերից: Նրբ
Պասկալին չայտնեցին իւր կրտսեր քրոջ մահուան
լուրը՝ նա միայն ասաց, «Աստուած տալ, որ մենք
էլ այդպէս լաւ մեռնենք»: Այս մահուան առթիւ
մեծ քոյրը խիստ վշտացաւ և սուգ էր անում, իսկ
Պասկալը բարկանում էր նրա վրայ և ասում, որ
պէտք է գովել Աստուծոն նրա համար, որ Նա այդ-
պէս վարձատրել է իրանց, այն-ինչ իրանք միայն
փոքր ինչ ծառայութիւն են մատուցել Աստուծոն:
Բայց սրանից դեռ չէ կարելի եղբակացնել, որ
Պասկալը մեծ ոյժ էր գործ դնում ճնշելու, կամ
գոնէ փոխելու իւր մարդկային մտերմական չարա-
բերութիւնները: Նա այս չարաբերութիւններին
տուեց մի այնպիսի ուղղութիւն, որը, ըստ իւր
կարծեաց, համաձայն էր քրիստոնէական լարոյա-
կանութեան: Փաստեր կան, որոնք ցոյց են տալիս,
թէ Պասկալին որքան թանկ էր նստում այս ներ-
քին կռիւր և որքան սխալուած էին նրա մատին
մինչև անգամ նրա մտերիմները: Ահա թէ ինչ է

դրում նրա մեծ քույրը, խօսելով զեռ այն ժամանակուայ մասին, երբ զեռ կենդանի էր կրտսեր քույրը, որն ամենից լաւ էր ճանաչում եղբօրը և կարողանում էր նրան հասկանալ, որովհետեւ ինքն ձա բնաւորութեամբ խիստ նմանում էր Պասկալին:

«Նա ոչ միայն ինքն անձամբ չէր կամենում ուրիշների հետ մտերմանալ, այլև թող չէր տալիս, որ ուրիշներն ևս իւր հետ մտերմանան: Այս բանը շիմանալով՝ ես երբեմն զարմանում էի և քրոջս ասում, որ եղբայրս ինձ չէ սիրում և որ, ըստ փրկութիւն, ես զփգոհութիւն եմ պատճառում նորան մինչև անգամ այն դէպքում, երբ ամենայն սիրով մե իրաւաւանքով խնամում եմ նրան և հոգ տանում նիւանդութեան ժամանակ: Քոյրս ասում էր, որ ևս սխալում եմ, որ, ընդհակառակը, նա զիտէ, որ եղբայրս ինձ այնքան շատ է սիրում, որքան որ միայն կարող եմ ցանկալ: Շուտով ես ևս դրանում համոզուեցայ. որովհետեւ երբոր ինձ պէտք էր գալիս եղբօրս օգնութիւնը՝ նա անմիջապէս հասցնում էր այդ օգնութիւնն այնպիսի հոգատարութեամբ և սիրով, որ չէր կարելի կասկածել նր բա դէպի ինձ ունեցած բուռն զգացմունքների մնամին»:

Այնուամենայնիւ Պասկալի անտարբերութիւնն անհասկանալի էր թւում քրոջը: Միայն եղբօր սեահունից լետոյ նա իմացաւ գաղտնիքը՝ երբ Պլարգաց Պասկալի հետեւեալ գրուածը. «Ոչ ոք ինձ

չպիտի սիրէ, թէկուզ այդ լինի մի բոլորովին կամաւոր և հաճելի ձգտումն: Ես կխաբեմ բոլոր այն մարդկանց սպասելիքները, որոնք այս տեսակ ցանկութիւններ կունենան, որովհետեւ ես անձնաւորութեան ծայրն եմ, և ոչ ոքի չեմ կարող դոհացնել: Միթէ ես պատրաստ չեմ մեռնելու: Կնշանակէ նրանց սիրոյ առարկան պիտի մեռնի: Անազնութիւն կլինէր իմ կողմից ստիպել որեւէ մէկին ստութեան հաւատալ, եթէ մինչև անդամ մէկին դորովալից կերպով համոզէի այդ ստութեան մէջ և եթէ մեծ բաւականութեամբ ինձ հաւատալին և եթէ ես ինքս էլ այդ դէպքում հաճուք զգայի: Ուստի և անազնութիւն կլինէր՝ եթէ աշխատէի որեւէ մէկի սէրը գրաւել: Եթէ ես աշխատեմ մարդկանց ինձ հետ մտերմացնելու՝ պէտք է նախ զգուշացնեմ այդ խաբէութեան հաւատացողներին, որ նրանք երբէք ինձ չհաւատան: Ինձ հետ մտերմութիւն հաստատելու փոխարէն՝ թող աշխատեն հաճուանալ Աստուծուն»:

Ահա այս մտքերի մէջ պէտք է վնտուել Պասկալի կեանքի վերջին տարիներում նրա և օրիորդ Բօանէզլի մէջ եղած չարաբերութիւնների հոգեբանական պատճառները: Այդ միջոցին օրիորդ Բօանէզլ աշխարհից հրաժարուելով՝ Պօրտ-Բօյեալի կուսանաց վանքն էր մտել: Պասկալը իսկապէս օրհասական ազդեցութիւն ունեցաւ այս զժբախտ օրիորդի ապագայի վրայ: Քանի որ Պասկալը դեռ

կենդանի էր՝ դուքս Բօանէզլի քոյրը լիովին ենթարկուած էր նրա ազդեցութեանը: Պժբախտաբար օրիորդի Պասկալին գրած նամակները կորել են: Սակայն հաւանական է, որ օրիորդի նամակներն ևս գրուած էին նոյն բարեպաշտական ուղով, որը տիրապետում է Պասկալի օրիորդին ուղղած նամակների մէջ: Բայց Պասկալի դէպի այդ ազնուական օրիորդն ունեցած խոկական զգացմունքները պէտք է փնտուել նրա «Մտքեր» անուանեալ գլբուածքում: Մտքերի մէջ մի տեղ Պասկալը ասում է. «Միայնակ մարդն ինքն ըստ ինքեան ներկայացնում է անկատարելութիւն. որպէսզի նա լիովին բախտաւոր լինի՝ պէտք է մի ուրիշն ևս գտնէ: Նա չաճախ որոնում է այնպիսին, որը համապատասխանէ իւր գրութեան. բայց երբեմն էլ այնպէս է պատահում, որ իրանից աւելի բարձրին է նայում և զգում է, որ բոցը բռնկում է. բայց չէ համարձակուած այս իրողութիւնն խմացնել նորան՝ որը բորբոքել է այդ բոցը: Երբ սիրում ես քո դիրքից աւելի բարձր կանգնած կնոջ՝ սկզբում սիրուդ կըցւում է նաև փառասիրութիւնը. բայց շուտով սէրը գերակշռում է: Սէրը բռնակալ է, ոչ մի ընկեր չէ ընդունում. նա ուզում է մենակ մնալ. բոլոր կըրքերը պէտք է նորան հնազանդին»:

Օրիորդ Բօանէզ Պասկալի ազդեցութեամբ 1657 թուին մօրից ծածուկ փախչելով՝ մտաւ Պօրտ-Քօչեալ՝ իբրև նորընծայ: Նա կուսութեան երգում

տուեց, բայց չկարողացաւ ձեռնադրուել, որովհետեւ նրա ազգականները ձեռք էին բերել թագաւորի գիւանատան հրամանը (lettre de cachet), որով օրիորդին ստիպում էին դառնալ իւր ընտանիքի գիրկը: Օրիորդը Պօրտ-Րօյեալում մնաց մինչև Պասկալի մահը: Այստեղից նա նամակագրութիւն ունէր Պասկալի հետ, նրա քոյրերի և աբբահայր Սէնդլինի հետ, որը Պասկալի հոգևոր առաջնորդն էր: 1667 թուին, Պասկալի մահուանից չետոյ, անբախտ օրիորդը վճռեց չետ առնել իւր կուսութեան խոստումը և պսակուել դուքս դը Ֆէլիեազի հետ: Աստուծոյ հրամանները նրան նզովեցին, այս ամուսնութիւնը նրանք համարում էին անկումն, և այս ազնիւ կինը, որը գորովալից մայր և օրինակելի տանտիկին էր՝ ֆանատիկոսութեան զոհ դարձաւ: Շարունակ խղճահարութիւնները նրան տանջում էին, և նա մի անգամ ասաց, որ աւելի լաւ կհամարէր Պօրտ-Րօյեալի հիւանդանոցում կաթուածահար հիւանդ լինել՝ քան թէ ապրել ընտանեկան քաղցր կեանքով: Նրա զաւակներից մի քանիսը մանուկ հասակում մեռան, իսկ մրւաները թզուկանման կամ հաշմանդամ արարածներ էին: Նրա միակ որդին, որը միայն ապրեց մինչև խորին ծերութիւն՝ անզաւակ մեռաւ: իսկ տիկինը մեռաւ կրծքի քաղցկեղից (раке): Համարձակ կարելի է ասել, որ նրա զրգարատութեան միակ պատճառը Պասկալի սէրն էր: Պասկալը իւր կեանքի վերջին տարիներն

ամենքին զարմացնում էր իւր համբերատարութեամբ: Տօլստոյից դեռ շատ առաջ նա դատապարտեց չարին բռնութեամբ հակառակելու ամեն տեսակ փորձ: Իւր ժամանակակից քաղաքագիտութեան չարիքը շատ լաւ հասկանալով հանդերձ՝ նա այնուամենայնիւ խիստ դատապարտում էր Ֆրոնդը. նա ասում էր, որ այդամիջեան պատերազմը մերձաւորների դէմ դործած մեղքերից ամենամեծն է: Ինքն իւր մասին Պասկալը հետեւեալն է ասում. «Ես սիրում եմ աղքատութիւն, որովհետեւ Քրիստոս ես այդ էր սիրում: Ես սիրում եմ հարստութիւն, որովհետեւ դա միջոց է տալիս անբախտներին օգնելու: Ես հաւատարիմ եմ ամենքին: Ես չարի համար չար չեմ հատուցանում, բայց ամենքին ես ցանկանում եմ իմ դրութիւնն ունենալ, որով մարդկանցից ո՛չ բարիք ես սպասում, ո՛չ չարիք: Ես ցանկանում եմ լինել ճշմարտասէր, անկեղծ. ես գութ եւ սէր եմ տածում դէպի նրանց, որոնց Աստուած աւելի սերտ կերպով է միացրել ինձ հետ»:

Պասկալը բնաւորութեամբ աշխույժ լինելով՝ լաճախ բարկանում եւ անհամբերութիւն էր արտայայտում. բայց հէնց որ նկատում էր իւր բարկութիւնը՝ իսկօյն մեղմանում եւ հանդարտում էր. «Նա մանուկ է. նա համեստ է որպէս մանուկ» — այսպէս է խօսում Բէրրիէ քահանան Պասկալի մասին: Մահուանից երկու ամիս առաջ Պասկալը ա-

խորժակը բոլորովին կորցնելով՝ սկսեց տանջուել։ Այդ միջոցին Պասկալի տանը տեղաւորուեց մի չքաւոր մարդ իւր կնոջ և երեխաների հետ։ Պասկալը նորան տուեց մի սենեակ և վառելիք, բայց ոչ մարդուց և ոչ կնոջից ոչ մի ծառայութիւն չէր ընդունում. նա այդ անում էր միայն խղճահարուելով անբախտ ընտանիքի թշուառութեան վրայ։ Երբ Պասկալի ազգականներն այդ տեսակ բարեգործութեան համար նրան պախարակում էին՝ Պասկալը պատասխանում էր. «Ի՞նչպէս թէ ես զբանց ծառայութիւնից չեմ օգտւում։ Ինձ համար բոլորովին հաճելի չէ մենակ մնալ, իսկ այժմ ես մենակ չեմ»։

Այդ միջոցին Պասկալի մօտ տեղաւորուած մարդու որդին ծաղկով հիւանդացաւ։ Մեծ քոչրը լաճախ այցելում էր եղբօրը, որովհետև Պասկալը հիւանդ լինելով՝ չէր կարող առանց նրա խնամատարութեան մնալ։ Պասկալը վախեցաւ, թէ քոչրը կարող է վարակել իւր երեխաներին. այսպէս թէ աչնպէս՝ նա ստիպուած պէտք է բաժանուէր այդ ընտանիքից։ Բայց Պասկալը հիւանդ երեխային չհեռացրեց, և թէև ինքն էլ էր հիւանդ՝ բայց մըտածեց. «Երեխայի հիւանդութիւնն իմիցն աւելի վտանգաւոր է. ես նրանից մեծ եմ, ուստի և տեղափոխուելուն աւելի կդիմանամ»։ Յուլիսի 29-ին Պասկալը հեռացաւ իւր բնակարանից, ուր այլևս վիճակուած չէր նորան վերադառնալ։

Նա տեղաւորուեց իւր քրոջ տանը, Սէնտ Էտիէն փողոցի վրայ, և բնակուեց մի սենեակում, որը երկու վանդակապատ պատուհան ունէր:

Երեք օրից յետոյ Պասկալը սարսափելի ծակոցներ զգաց և բոլորովին քնից զրկուեց. բայց զարմանալի կամքի ոյժ ունենալով՝ նա առանց տրտնջալու տանում էր տանջանքները, ինքն անձամբ ընդունում էր դեղերը և թույլ չէր տալիս, որ աւելորդ խնամք տանեն իւր վրայ: Բժիշկների ատելով՝ հիւանդի զարկերակը կանոնաւոր էր, տենդ չկար, ուստի և ոչ մի վտանգ չկար: Սակայն չորրորդ օրը ծակոցներն այնպէս սաստկացան, որ Պասկալը խնդրեց քահանայ հրաւիրել և խոստովանուեց: Լուրը շուտով տարածուեց նրա բարեկամների շրջանում, և նրանցից շատերը հիւանդին այցելութեան եկան: Բժիշկները շփոթութեան մէջ ընկան. նրանցից մէկն ասաց, որ այդքան կասկածամտութիւն չէր սպասում Պասկալից: Այս նկատողութիւնը բարկացրեց Պասկալին. «Ես ուզում եմ հաղորդուել, բայց դուք զարմանում էք, որ ես խոստովանուեցի: Վախենում եմ աւելի զարմացնել ձեզ, ուստի և լետաձգում եմ»:

Բժիշկները շարունակ պնդում էին, որ հիւանդութիւնը վտանգաւոր չէ: Արդարև ժամանակաւորապէս փոքր ինչ լաւացաւ Պասկալ՝, սկսեց ման գալ: Այնուամենայնիւ Պասկալը առողջանալու յոյս չունէր, ուստի և մի քանի անգամ խոստո-

վանուեց: Նա մի կտակ գրեց, որի մէջ իւր կարողութեան մեծ մասը չքաւորներին է կտակում:

«Եթէ ամուսինդ Պարիզում լինէր՝ ասաց նա, ես իմ բոլոր կարողութիւնն աղքատներին կտայի. հաւատացած եմ, որ նա կհամաձայնէր»: Յետոյ մտածելով աւելացրեց. «Այս ինչիցն է, որ ես աղքատները համար ոչինչ չեմ արեւ, թէև միշտ սիրել եմ նրանց»:

Քոչրը պատասխանեց

— Դու երբէք մեծ կարողութիւն չես ունեցել, ճրտեղից պիտի տայիր:

— Ո՛չ, ասաց Պասկալ՝, եթէ կարողութիւն չունէի՝ պէտք է նուիրէի իմ ժամանակն ու աշխատանքը. բայց ես այդ չեմ արեւ: Եթէ բժիշկների ասածը ճիշտ լինի, և ես աղատուեմ այս հիւանդութիւնից՝ հաստատապէս վճռել եմ իմ կեանքի մնացորդն աղքատներին նուիրել:

Պասկալի բարեկամները զարմանում էին, թէ ինչպէս նա համբերում է, ինչպէս է նա տանում ամենասարսափելի ցաւերն անդամ:

— Ես հիւանդութիւնից չեմ վախենում, պատասխանում էր Պասկալը, որովհետև գիտեմ առողջութեան վտանգը և հիւանդութեան գերազանցութիւնը:

Երբոր խղճահարում էին Պասկալի վրայ՝ նա ասում էր.— Մի խղճաք, հիւանդութիւնը քրիստոնէի բնական գրութիւնն է, որովհետև նա պէտք

է տանջուի, պէտք է զրկուի ամեն տեսակ բարիք-
ներից և զգալական զուարճութիւններից:

Բժիշկները պատուիրեցին Պասկալին հան-
քային ջուր խմել. բայց օգոստոսի 14-ին նա ա-
ամենասարսափելի գլխացաւ զգաց և վճռական կեր-
պով պահանջեց քահանայ հրաւիրել:

— Իմ հիւանդութիւնը ոչ ոք չէ տեսնում, ա-
սաց նա, ամենքն ևս խաբուած են. զլխիս ցաւը
մի տարօրինակ բան է:

Առաջին անգամն էր, որ Պասկալը գանգատ-
ուած էր իւր տանջանքների վրայ: Բժիշկներն ա-
սում էին, որ զլխի ցաւը «ջրի գոլորչիւններից» է,
և շուտով կբժշկուի: Սրա դէմ Պասկալը ասաց.

— Եթէ չէք ցանկանում ինձ մի բարութիւն
անել և հաղորդել՝ ուստի ևս ցանկանում եմ հա-
ղորդութիւնը փոխարինել մի որևէ բարեգործու-
թեամբ: Խնդրում եմ մի չքաւոր հիւանդ գտնել և
նրա համար վարձել մի հիւանդապահ, որն աչդ
հիւանդին խնամէ աչնպէս՝ ինչպէս ինձ: Ես ցան-
կանում եմ, որ իմ և նրա մէջ ոչ մի զանազանու-
թիւն չլինի, որովհետև երբ ևս մտածում եմ, որ
ինձ վրայ ալաքան ինամք է տարւում, մինչդեռ
կան շատ չքաւորներ, որոնք ինձանից աւելի են
տանջում և նրանց սրկասում են ամենաանհրա-
ժեշտ պիտոյքները՝ ալա միտքն ստիպում է ինձ
անտանելի տանջանքներ կրել:

Պասկալի քոյրն իսկուցն մի քահանայ հրաւի-

րելով՝ հարցրնց նրան, թէ արդեօք չէ կարելի մի այդպիսի հիւանդ գտնել և բերել: Այսպիսի հիւանդ չգտնուեց. ուստի Պասկալը պահանջեց իրան տանել այն հիւանդանոցը, որտեղ անբուժելի հիւանդներն են տեղաւորուած:

— Ես ուզում եմ աղքատներին մէջ մեռնել:

Քոյրն ասաց, որ բժիշկներն այդ բանը կարգելեն: Սրա վրայ Պասկալը սաստիկ բարկացաւ: Հիւանդին հանդատացրին՝ խոտանալով տեղափոխել նրան՝ փոքր ինչ լաւանալուց վետոյ:

Այն-ինչ գլխացաւը դժոխացին տանջանքներ էր պատճառում Պասկալին: Օգոստոսի 17-ին նա խնդրեց բժիշկներից համախորհուրդ կազմել, և աւելացրեց.

— Կարծեմ, այս խնդիրքով շատ եմ անհանդատացնում:

Բժիշկները հրամայեցին թան խմել, պնդելով որ նրա հիւանդութիւնը գլխացարուժիւն է, միացած «Չղաչին գոլորշիների» հետ:

Բայց Պասկալ՝ չհաւատաց: Քոյրն անգամ տեսաւ, որ եղբոր դրութիւնը վտանգաւոր է: Եղբորը ոչինչ չչափանեց, մարդ ուղարկեց մամեր և այլ իրեր գնելու հազորդութեան համար:

Կէս դիշերին մօտ Պասկալ խիստ ցնցումների ենթարկուեց. երբ ցնցումները դադարեցին՝ նա մեռածի նման պառկած մնաց: Այս միջոցին եկաւ քահանան, որը սենեակը մտնելով՝ բարձրաձայն

բացագանչեց. «անն, անն նա, որին այնպէս փա-
փագում էիր»: Այս բացագանչութիւնը Պասկալին
ուշքի բերեց. նա դժուարութեամբ վեր կացաւ: Հա-
ղորդուելիս նա սաստիկ արտասուեց: Պասկալի վեր-
ջին խօսքերն էին. «Յող Աստուած ինձ երբէք
չթողնէ»:

Յնչումները դարձեալ սկսուեցին. նա կոր-
ցրեց զիտակցութիւնը և մի օր հոգեվարք մնալուց
չետոյ վախճանուեց 19 օգոստոսի 1662 թ., 39 տա-
րեկան հասակում:

Վիակահատութիւնից երեաց, որ Պասկալի
ուղեղի թաղանթը և մարտողութեան գործարաննե-
րը բորբոքուած էին գանգրէնով: Գանկը համարեա
առանց կարի էր: Հաւանական է, որ հէնց այս էր
Պասկալի երկարատե գլխացաւի պատճառը. տասրն-
ութ տարեկան հասակից սկսած Պասկալ՝ տանջւում
էր մշտական գլխացաւից: Գաղաթի վրայ մի ու-
կրային ուռուցք կար: Պսակաձև կարի հետքն սն-
գամ չէր մնացել: Ուղեղը չափազանց մեծ էր, խիտտ
ծանր և թանձր: Գանկի ներսից, ուղեղային սա-
մաքսիկները հանդէպ, երկու փոսիկ կար, որոնք
լցուած էին շաղուած արիւնով և թարախով: Ու-
ղեղի ամրաթաղանթի վրայ գանգրէնի բորբոքումն
էր սկսուած:

Պասկալին թաղեցին սուրբ Էտիէն եկեղե-
ցում: Կին գրող Ժանլիս իւր չիշատակարանի մէջ

հաւատացնում է, որ Յրլէանեան դուքսը իւր
ալիսիմիական փորձերի համար մի կմախքի պէտք
ունենալով՝ հրամայեց հանել Պասկալի ոսկորները:
Այս առասպելը կրկնել է նաև Միշլէ իւր «Յեղա-
փոխութեան պատմութեան» մէջ. բայց այժմ բոլո-
րովին ապացուցուած է, որ դա միայն ժանլիսի
երևակալութեան պտուղն է, ուրիշ ոչինչ:

Շամրիկ Դարբինեան
Շաարշ Թունեան
Իրան-Թաւրիզ

ԳԼՈՒԽ Թ.

Պատկալի փելիստիպուլթիւնը:

Պատկալը իրանից չետոյ չթողեց ոչ մի փիլիստիպուլթիւն լիակատար աշխատութիւն, աչնուամենայնիւ նա փիլիստիպուլթեան պատմութեան մէջ ունի իւր որոշ տեղը: Նրա աշխարհահայեցողութիւնը կարելի է բնորոշել՝ տալով նորան «քրիստոնէական սկեպտիկականութիւն» կոչումը: Քրիստոնէութեան պատմութեան մէջ Պատկալը նոյն դերն է կատարել՝ ինչ-որ «Էկկլէսիաստի» (Ժողովողի) հեղինակը հրէից պատմութեան մէջ և Պլուոնը կլասիկական աշխարհում:

Այն ամեն բանին, ինչ որ քրիստոնէութեան է վերաբերում՝ Պատկալը անկեղծ և անպայման հաւատացել էր: Գաւանանքի, հրաշքների և քրիստոնէութեան արտաքին արարողութիւնների վերաբերմամբ Պատկալը ամենաանշան կասկած անգամ չէր տածում. իսկ մնացեալ բաների մէջ նա

կատարեալ սկեպտիկ էր: Մարդուս գիտակցութեան ոչժը, նիւթական բարիքների նշանակութիւնը, մարդկային հիմնարկութիւնների արժանաւորութիւնը—բոլորը նորան կասկածելի էին թուում:

Պասկալի «Մտքերը» չաճախ համեմատում են Մօնտէնի «Փորձերի» և Դէկարտի փիլիսոփայական աշխատութիւնների հետ: Արդարև Պասկալը մի քանի մտքեր է վերցրել Մօնտէնից. բայց այդ մտքերը նա իւր ուղածին պէս է խմբագրել, արտայայտելով իւր սզմուած, հակիրճ և միևնույն ժամանակ պատկերաւոր ու կրակոտ ոճով: Պասկալ՝ Դէկարտի հետ համաձայն է միայն մեքենայականութեան կամ աւտօմատիզմի վերաբերեալ հարցում, նոյնպէս և նրանում, որ Դէկարտի պէս ընդունում է, որ մեր գիտակցութիւնը մեր գոյութեան անփոխարինելի ապացոյց է: Բայց այս ղէպքում ևս Պասկալի հայեցակէտը բոլորովին տարբերում է Դէկարտից. «Այս մտածում եմ՝ ուրեմն ես գոյութիւն ունիմ», ասում է Դէկարտ: «Այս կարեկցում եմ իմ մերձաւորներին՝ ուրեմն գոյութիւն ունիմ ոչ միայն նիւթապէս, այլ և հոգեպէս», ասում է Պասկալը: Դէկարտ Աստուածութիւնն իբրև մի արտաքին ոյժ է ընդունում. Պասկալի համար Աստուածութիւնը սիրոյ սկզբունք է, որը միաժամանակ թէ արտաքին ոյժ է և թէ մեր մէջն է ապրում: Դէկարտի՝ Աստուածութեան մասին ունեցած հասկացողութիւնը ծիծաղելի է թուում Պասկալին: «Այս չեմ կարող

ներել Գէկարտին այն, ասում է Պասկալը, որ նա Աստուածութեան սկզբունքն ընդունելով հանդերձ՝ միննոյն ժամանակ հիանալի կերպով կառավարում է առանց այդ սկզբունքին: Գէկարտը դիմում է Աստուածութեան միայն նրա համար, որ զարկ տայ աշխարհային կարգերին, իսկ չետօղ թագցնում է նրան չալանի չէ թէ որտեղ»:

Պասկալի սկեպտիկութիւնը գլխաւորապէս արմատացած է նրա այն հաշեացքների մէջ, որոնցով նա ոչնչութիւն է համարում մարդու Ֆիզիքական և մտաւոր ոյժերը: Պասկալի այս առթիւ առաջ բերած բոլոր ապացոյցները բանաստեղծական եղանակով արտայայտուած մաթեմատիկական որոշումներ են՝ խառն աւետարանական և կլասիքական պատկերների և համեմատութիւնների հետ. փիլիսոփան անդադար դիմում է երկրաչափի, աստուածաբանի, մինչև անգամ բանաստեղծի օգնութեան:

Պասկալի բոլոր մտածմունքների վրայ միշտ տիրապետող է հանդիսանում մաթեմատիկան: Օրինակ, երբ Պասկալ՝ միջնադարեան հեղինակներին հետևելով, ուզում է արտայայտել տիեզերքի անսահմանութիւնը՝ դիմում է զուտ երկրաչափական ձևի: Տիեզերքը «մի անսահման գունդ է, որի կենտրոնն է ամեն տեղ, իսկ շրջապատը — ոչ մի տեղ»:

Երբ ցանկանում է անպացուցանել մարդկային կեանքի ոչնչութիւնը և համոզել մեզ, որ իրան համար

միննոյն է, արդեօք իւր կեանքը տասը տարով կերկարանայ, թէ ոչ—այս միտքը նա պարզաբանում է զուտ մաթեմատիկական ձևով: «Անսահման քանակութիւններն հետ համեմատած՝ բոլոր սահմանաւոր քանակութիւնները միմեանց հաւասար են»: Երբ ուզում է ապացուցանել աստուածութեան հաւատալու անհրաժեշտութիւնը՝ նա խկոյն դիմում է հաւանականութեան թէօրիալին, և իւրաքանչիւր ենթադրութիւն գնահատում է այնպէս՝ ինչպէս որ խաղացողը գնահատում է խաղը:

Պատկալը մեզ առաջարկում է գրաւ գալ և ասել, որ աստուածային գոյութեան սկզբունքը պնդողը կարող է մէջտեղ գնել իւր բոլոր ստացուածքը, որովհետև լամենայն դէպս ոչինչ չի տարուի, բոլորն էլ ինքը կտանի:

Մինչև անգամ երբ նա ուզում է նկարագրել Աստուածութեան խորհրդաւոր լատկութիւնները, Պատկալը թէև պնդում է, որ նրանք անքննելի են՝ բայց ախատում է այդ լատկութիւնները պարզաբանել մաթեմատիկական համեմատութիւններով: Օրինակ, Աստուածութեան ամեն տեղ լինելն ապացուցանելու համար նա ասում է. «Երեւկալիցէք մի կէտ, որը շարժում է անսահման արագութեամբ»:

«Մտքերի» տասնումէկերորդ գլխում Պատկալը հետևեալ կերպով է արտայայտում Աստուածութեան անըմբռնելի լինելը.

«Անսահմանութեան վրայ աւելացրած միաւորը նրան ամենևին չէ մեծացնում: Սահմանաւոր քանակութիւնը անսահմանութեան առաջ ոչնչանում է և զուտ ոչնչութիւն է ներկայացնում: Այսպէս և մեր միտքն Աստուածութեան առաջ, մեր արդարութիւնն աստուածային արդարութեան առաջ: Մենք գիտենք, որ անսահմանութիւն կայ, բայց չգիտենք նրա էութիւնը: Մենք գիտենք, որ սուտ է այն համոզմունքը, թէ թուերի շարքը սահմանաւոր է: Այստեղից պարզ է, որ մի անհուն անծայր թիւ կայ, բայց չգիտենք զրա որպիսի թիւ լինելը: Նա չէ կարող ո՛չ զոչդ լինել և ո՛չ կենտ, որովհետեւ մէկ միաւոր աւելացնելով՝ նրա էութիւնը չենք փոխում: Մենք ըմբռնում ենք սահմանաւոր ոչ միայն գոյութիւնը, այլ և էութիւնը, որովհետեւ մենք ևս սահմանաւոր և ծաւալական ենք: Մենք ըմբռնում ենք անսահմանութեան գոյութիւնը, բայց ոչ էութիւնը, որովհետեւ նա մեզ նման ծաւալ ունի, բայց սահման չունի: Բայց մենք մեր գիտակցութեամբ չենք կարող ըմբռնել Աստուածութեան ո՛չ գոյութիւնը և ո՛չ էութիւնը, որովհետեւ նա ո՛չ ծաւալ ունի, ո՛չ սահման»:

Պատկա՛հ ենթադրում էր, որ միակ հաւանական բացատրութիւնը հաւատն է տալիս: «Մենք Աստուածութեան գոյութիւնը հաւատի միջոցով ենք իմանում, ասում է Պատկալը, իսկ նրա էութիւնը նրա փառքի միջոցով, փառքի՝ որն ար-

տալայտուում է առաքինի մարդկանց կեանքում»։
 Իհարկէ, այստեղ ևս բարոյական սկզբունք կայ,
 բայց այս սկզբունքը Պասկալի համար առանձին
 և բացառական դեր չէ կատարում։

Պասկալը հիմնուելով Պօղոս առաքեալի խօս-
 քերի վրայ՝ ասում է, որ քրիստոնեաներին չէ կա-
 րելի պահարակել այն բանի համար, որ նրանք
 չեն կարողանում խելացի ասպացոյցներ տալ։ «Քրիս-
 տոնեաները չէ որ իրանք են յայտարարում, որ
 հաւատում են այնպիսի բաների, որոնք կարող են
 անհեթեթութիւն համարուել»։^{*)}

Պասկալի ասելով՝ ամեն մարդ ստիպուած է
 ընդունել հետեւալ ենթադրութիւններից մէկը՝
 աստուածային սկզբունք կամ կալ, կամ չկալ։
 «Պէտք է դրազ գալ, ասում է նա։ Այդ ձեր կամքից
 չէ կախուած. դուք անպատճառ ստիպուած էք
 ընտրութիւն անել։ Եթէ պէտք է ընտրել՝ ուրեմն
 տեսնենք թէ ինչն է ամենից քիչ ձեզ հետաքրք-
 րողը։ Դուք կարող էք տարուել երկու բան —
 ճշմարտութիւն և բարիք (եթէ Աստուածութիւն
 չկայ)։ Այժմ չափենք կորուստն ու շահը»։ Յետոյ
 Պասկալ՝ աշխատում է ապացուցանել, որ ինկատի
 ունենալով շահի անհունութիւնը՝ մարդ կարող է
 մէջտեղ դնել իւր բոլոր ստացուածքը։

*) Թուղթ Պօղոսի առ Կորնթացիս Ա. գլուխ 2 Ա.

Ապա ի՞նչ անենք, երբ գիտակցութիւնը չէ ուզում հաւատին ենթարկուել:

Լև Տօլստոյ խորհուրդ կտար «պարզամտանար»: Ղեռ նրանից շատ առաջ նույն խորհուրդն էր տալիս և Պասկալը, միայն նույն միտքը նա արտայայտում էր աւելի անկեղծաբար, համարձակ և եռանդով: Պասկալ՝ խորհուրդ էր տալիս չիմարանալ (abêtir), որն իհարկէ չէ կարելի բառացի մտքով հասկանալ՝ ինչպէս հասկացել է Փրանսիացի փիլիսոփայ Կուզէն, որն ինքն իրան խելօքի տեղ դնելով՝ խիստ մեծ լանդիմանութիւն կարդաց Պասկալի գլխին: Ակներև է, որ Պասկալը այս խորհրդով ուզում է ասել, որ իւր կարծիքով հաւատի վերաբերեալ հարցերը չեն կարող ենթարկուել մեր գիտակցութեան, որը, Պասկալի կարծիքով, աշխատում է ներս սպրդուել իրան համար բոլորովին օտարոտի և խորթ ասպարէզները: Ֆիզիքան և մինչև անգամ մաթեմատիկան հաւատի վերաբերեալ հարցերում բոլորովին անզօր են: «Աստուածային գոյութեան մասին ապացոյցներ որոնելու փոխարէն, գրում է Պասկալը, աշխատեցէք քչացնել ձեր կրքերը»: Այս նպատակով Պասկալը խորհուրդ է տալիս մինչև անգամ արտաքին կարգապահութեան ենթարկուել, օրինակ, խիստ պահպանել ծէսերը, ինչպէս ինքն էր անում իւր կեանքի վերջերում: «Իհարկէ, այս ձեզ կստիպէ չիմարանալ», ասում է Պասկալ:— շէնց դրանից է,

որ վախենում եմ, կասէք.—«Ինչո՞ւ,—հարցնում է Պասկալը.—դուք ի՞նչ էք կորցնում: Գուք կղաւնաք ազնւիւ, հաւատարիմ, բարեգործ, երախտագէտ, անկեղծ, արդար :

Պասկալ՝ այսպիսով դրականապէս պնդում էր, որ գիտակցութիւնը պէտք է ենթարկուի հաւատի ազդեցութեան, և կրքերը պէտք է սանձահարուին: Բայց հօ այս է ամեն տեսակ միստիկականութեան հետեանքը:

Պասկալը կասկածանքով էր նայում այն ամենի վրայ՝ ինչ որ հաւատից դուրս էր: Այս իրողութիւնը շատ նշանաւոր է իբրև մարդկային գործերի և գիտակցութեան քննադատութիւն: Նրա համար ամեն ինչ ունայնութիւն և ոչնչութիւն է, ամեն ինչ, բացի մարդկային մտքից, որ չափով որ վերջինս ներկայանում է իբրև արտացոլումն Աստուածութեան: «Թող, ասում է նա, թող մարդ դիտէ, գննէ բնութիւնը իւր վսեմ և լիակատար վեհութեամբ: Թող նա հեռացնէ իւր հայեացքը շրջապատող ստոր առարկաներից. թող նայի այն շլացուցիչ լուսատուին, որ իբրև չաւիտենական ջահ դրուած է տիեզերքը լուսաւորելու համար, թող երկիրը ներկայանայ նորան իբրև մի կէտ... Մեր հայեացքը կանդ է առնում, բայց երեւկայութիւնն առաջ է գնում: Բոլոր տեսանելի աշխարհը բնութեան պճնազարդ ծոցում մի աննկատելի գիծ է ներկայացնում... ի՞նչ բան է մարդը բնութեան

մէջ: Ոչինչ՝ համեմատելով անսահմանութեան հետ, ամեն ինչ՝ համեմատելով ոչնչութեան հետ. նա միջինն է ոչնչի և ամեն ինչի մէջ»:

Պատկալը մարդու ոչնչութեան մասին դատելիս՝ Ծօղինհատէրի նման դիմում է կծու հեղուկութեան:

«Այն ամենը, ինչով որ մարդիկ զուարճանում են, ինչ որ նրանց պարծանքն է, փառասիրութեան անչափ ձգտումների առարկան՝ բոլորը մեր երևակայութեան պտուղն է, ուրիշ ոչինչ: Եթէ տեղի չունենար ինքնախարէութեան զարմանալի ընդունակութիւնը, եթէ ոչնչանար ուրիշներին ապշեցնելու ցանկութիւնը՝ այն ժամանակ երկրային ոչ մի հարստութիւն չէր առաջացնի ո՛չ փառք, ոչ արտաքին բախտաւորութիւն»:

«Մեր դատաւորները շատ լաւ են հասկացել այս գաղտնիքը: Նրանց կարմիր վերարկուները, նրանց աքիսի մորթուց կարած վերնազգեստները, պալատները, որոնց մէջ դատում են,— այս տեսակ ամեն մի արտաքին փառահեղութիւն անհրաժեշտ էր: Եթէ բժիշկները վերարկուներ չունենային և բժշկագետները քառանկիւնի դիտարկներ՝ այն ժամանակ նրանք չէին կարողանալ լիմարացնել մարդկանց այնպէս՝ ինչպէս այժմ են անում... Մեր թագաւորները շքեղ հագուստներ չեն հագնում, բայց նրանց հետևում են գեղարդաւոր պահապաններ: Բոլոր փողերն ու թմբուկները, նրանց չրջապատող

զօրքերը, — այս բոլորն ամենաքաջ մարդուն անգամ սարսափեցնում են: Բոլորովին մաքրուած, զտուած գիտակցութիւն պէտք է ունենայ մարդ, որ քառասուն հազար ենիշարիներով շրջապատուած փառիշահին ևս կարողանայ նոյնպիսի մարդ համարել՝ ինչպէս որ ամենքն են... Եթէ բժիշկներն իսկապէս բժշկել կարողանային՝ նրանք գըլխարկի պէտք չէին ունենայ. գիտութեան վսեմութիւնն ինքն ըստ ինքեան չարզանաց արժանի կլինէր»:

Պասկալ՝ թերահաւատութիւնով էր վերաբերւում նաև ամեն տեսակ սովորական սպաշտօններին. «Ռէպքը մարդկանց դարձնում է քարտաշներ, զինուորներ, կտուր շինողներ: Զինուորականի կարծիքով իսկական գործը պատերազմն է, ոչ զինուորականները դատարկապորտներ են... Սովորութիւնը չաղթում է բնութեան... Երբեմն էլ բնութիւնը գերազանցում է, և մենք քարտաշի կամ զինուորի տեղ ուղղակի մարդ ենք տեսնում»:

Պասկալի համար նոյնպիսի դատարկութիւն և ոչնչութիւն են ներկայացնում և այլ ամեն տեսակ սովորութիւնները, կլիմայի, քաղաքականութեան և ժամանակի ազդեցութիւնից առաջացած տարբերութիւնները: Պասկալի այս նպտտակով արած դատողութիւնների մէջ մենք տեսնում ենք ուղղակի տասնութերորդ դարի փիլիսոփայութեան նախագուշակութիւնը. նա երբեմն կարծես

Թէ Ռուստոյի բերանով է խօսում: «Արդարութեան լաւիտեանական և հաստատուն սկզբունքի փոխարէն մենք տեսնում ենք գերմանացիների և պարսիկների քմահաճութիւններն ու երևակայութիւնները: Լաչնութեան երեք աստիճանները տակն ու վրայ են անում ամբողջ իրաւաբանութիւնը, միջօրէականը վճռում է ճշմարտութիւնը: Սատուրնի Առիւծ համաստեղութեան մէջ երևալը որեւէ եղեռնագործութեան սկիզբն է դառնում: Ի՛նչ հիանալի է այն արդարութիւնը, որը որեւէ գետով է սահմանափակուած: Պիրինէյեան լեռների մի կողմը ճշմարտութիւն է, միւս կողմը՝ ստութիւն»:

«Աւազակը, շնացողը, հայրասպանը, ամենքն էլ իրանց ժամանակ և իրանց տեղ առաքինի մարդիկ են համարուել: Միթէ կարելի է մտածել, որ մի ուրիշ մարդ ինձ սպանելու իրաւունք ունի, որովհետև նա գետի միւս ափումն է ապրում և նրա իշխանը կռուել է իմ իշխանի հետ, թէև ես այդ մարդու հետ ոչ մի կռիւ չեմ ունեցել.—որանից էլ աւելի լիմար բան կարող է լինել: Անկասկած, կանքնական օրէնքներ, բայց մեր պճնուած ու լեղաթլւրուած գիտակցութիւնն ամեն ինչ փչացրել է: Եւ սակայն նրքան անզօր է այդ գիտակցութիւնը: Մեր մտքերի ընթացքը փոխելու համար անհրաժեշտ չէ թնդանօթի որտոր. դրա համար բաւական է և սրոցի շաչիւնը: Այդ մարդու վատ դատողութեան վրայ մի դարմանաք.— ճանճը տղզում է նրա

ականջին: Ա՛յ քեզ և տիեզերքի պետ: Ս՛, խեղ-
կատանկ հերոս»:

Իսկապէս ի՞նչ բան է մարդկային զուարճու-
թիւնը. Նոր դժբախտութիւններէ, նոր տանջանք-
ների պատճառ: «Նրբ մտածում եմ, ասում է Պաս-
կալ՝, մարդկանց վրդովմունքների մասին, այն
դժբախտութիւնների և վտանգների մասին, որոնց
ենթարկում են մարդիկ՝ ես լաճախ ասում եմ, որ
բոլոր մարդկային թշուառութիւններն առաջ են
դալիս մի հանգամանքից, այն է, որ նրանք սե-
նեակում հանգիստ նստել չեն կարողանում: Նիւ-
թապէս փոքր ի շատէ ասպնովուած մարդը, եթէ
տանը նստելու կարողութիւն ունենար՝ ծովային
ճանապարհորդութիւն չէր անի, պատերազմի չէր
գնայ: Բայց երբ մեր թշուառութիւնների աղբիւրը
գտնելով, աշխատում էի հասկանալ, թէ արդեօք
ի՞նչ է պատճառը, որ մարդիկ թշուառութեան են
մատնում իրանց՝ տեսայ, որ այստեղ մի տեսակ
իսկական բարիք կայ..... Նրեակայեցէք մի ամենա-
լաւ դրութիւն, օրինակ թագաւորի դրութիւն: Եթէ
նա դբաղուած չէ, եթէ նրա կեանքի մէջ զանա-
զանակերպութիւն չկայ՝ ամենայաջող կեանքն ան-
գամ շուտով նրա համար զզուելի կդառնայ: Նա
կտխէ մտածել դաւադրութեան և ասպտամբռութեան
մասին, մահուան մասին և վերջիվերջոյ կլինի ա-
ւելի անբախտ՝ քան իւր պալատականներից ամենա-
վերջինը, որը կարողանում է իւր կեանքի մէջ զա-

նազանակերպութիւնն մտցնել: Ահա հէնց այս տեղից է ծագում զուարճութեան բունն ձգտումը: Ահա թէ ինչու համար են փնտռում իրադեր, կանայք, պատերազմներ, մեծ պաշտօններ: Ոչ մի որսորդ չէ որսում նապաստակը հէնց ուղղակի նապաստակի համար: Եթէ նորան այդ նապաստակը ճրի անգամ տալին՝ չէր վերցնի:

«Մարդիկ փնտռում են աղմուկ, իրարանցում, որոնք ցրելով նրանց մտքերը՝ չեն թողնում մտածել կեանքի ոչնչութեան մասին: Այսպէս է անցնում մեր ամբողջ կեանքը. մենք հանդստութիւն ենք փնտռում, անխատելով հեռացնել խոչնդոտները, բայց հէնց որ հեռացնում ենք այդ խոչընդոտները՝ հանդստութիւնը մեզ համար անտանելի է դառնում: Մարդս այնքան անբախտ է, որ ձանձրանում է առանց որևէ պատճառի անգամ, ուղղակի իւր կազմուածքն է այդ պահանջում, և նա այնքան փառասէր և մանրակրկիտ է, որ ձանձրութեան և սրտնեղութեան հազարաւոր պատճառներ ունենալով հանդերձ՝ որևէ բիլիարտի գնդակի նման դատարկ բան կարողանում է գրաւել նրան: Չէ որ վաղը բարեկամների շրջանում պիտի պարծենայ, որ իւր հակառակորդից լաւ է խաղացել: Ի՞նչ է նշանակում կանցլէր կամ մինիստր լինել: Նշանակում է մի այնպիսի դրութիւն, որ առաւօտից մինչև երեկոյ նախասենեակում և առանձնասենեակում խոնուին բազմաթիւ մարդիկ, ու-

որոնք չեն թողնում այդ բախտաւորին, որ ինքն իւր վրայ մտածէ: Թող նա պաշտօնաթող լինի, պահպանելով իւր ամբողջ հարստութիւնը.— այն ժամանակ նա անբախտ կլինի և ամենից թողնուած, որովհետև այժմ նրան ոչ ոք չէ արգելում, որ ինքն իւր վրայ մտածէ:

«Վերջիվերջոյ ինչ է նոյն իսկ մարդը: Մենք չգիտենք, թէ ինչ է նրա մարմինը, ինչ է նրա հոգին. մանաւանդ չգիտենք, թէ ինչ կերպ է մարմինը հոգու հետ միանում: Ի՞նչ է մարդը—բոլոր իրերի այդ դատաւորը, երկրային չմար որդը. ճշմարտութեան անօթը, մոլորութիւնների աղբանոցը. տիեզերքի փառքն, ու խայտառակութիւնը: Ո՛չ հրեշտակ, ոչ կենդանի... Մեր ամբողջ կեանքը, ամբողջ փիլիսոփայութիւնը կախուած է այն հարցից, թէ արդեօք մահկանացու է մեր հոգին, թէ անմահ:

«Արեւլի է, ասում է Պասկալ՝ կարելի է չմշակել Կոպէրնիկոսի թէօրիան, բայց հոգու անմահութեան հարցն անպատճառ պէտք է վճռուի այս կամ այն մտքով»: Այն-ինչ կան փիլիսոփաներ, որոնք իրանց թէօրիաներն այս հարցից բոլորովին անկախ են կազմում: Սարսափելի է, ասում է Պասկալ՝, թէ այս դէպքում որ աստիճանի է հասնում մարդկանց անտարբերութիւնը: «Մենք նման ենք ամալի կղզում թափառող ճանապարհորդների կամ շղթայակապ լանցաւորների, որոնք ամեն օր կա-

տարեալ անտարբերութեամբ տեսնում են, թէ քննչպէս սպանում են իրանց ընկերներից մէկին, իմանալով որ շուտով իրանց հերթն ևս պիտի գայ: Ի՞նչ կարելի է մտածել այն մահապարտի մասին, որը փրկութիւն աղերսելու համար միայն մի ժամ ունի, և իմանալով որ հաւաստի փրկութիւն կատանայ՝ պիկէտ խաղալով է անցնում այդ ժամը: Ահաւաստի մեր պատկերը: Այս քաւոսից մեզ ո՞վ կարող է հանել: Ո՛չ սկեպտիկները, ո՛չ փիլիսոփաները և ո՛չ դաւանաբանները ոչինչ չեն կարող անել: Սկեպտիկը ճօ չէ կարող կասկածել ամեն բանի վրայ, օրինակ, երբ նրան ծակծկում կամ այրում են, վերջապէս նա ճօ չէ կարող կասկածի մասին ևս կասկածել: Դաւանաբանն աշտարակ կշիռէ մինչև երկինքը, բայց նա կկործանուի, և ոտների տակ անդունդ կբացուի: Կնշանակէ՞ զփտակցութիւնն այստեղ շատ թույլ է: Միայն սիրտը, հաւատն ու սէրը միայն կարող են մեզ հանել այս խորխորատից»:

Սրանք են ահա ս.չն պերճախօս ապացոյցները, որոնք սկեպտիկ Պասկալին հաւատացեալ դարձրին:

Այստեղ, իհարկէ, Պասկալի վարդապետութիւնն ուսումնասիրելու տեղը չէ: Բաւական է միայն ասել, որ մերձաւորներին սիրելու մասին Պասկալի բոլոր ասածներն ամենեկին չեն հակառակում զփտակցութեան պահանջներին և ամենեկին

չեն դրժում գիտակցութիւնը: Իհարկէ, ազնիւ, արգար, անկեղծ և բարեգործ լինելու համար անհրաժեշտ չէ «լիմարանար», ինչպէս առաջարկում է Պասկալ: Ընդհակառակը, գիտակցութիւնը բարոյական գաղափարներին աւելի կանոնաւոր ընթացք է տալիս: Նթէ մինչև անգամ Պասկալի հետ ընդունենք, որ գիտակցութիւնն անզօր է, և մտաւոր գործունէութիւնն մեքենայօրէն է կատարւում, ինչպէս Պասկալի թուաբանական մեքենայի անլիւնը՝ այն ժամանակ ևս չէ կարելի ասել, որ գիտակցութիւնը և քրիստոնէութեան բարոյական կողմն իրար հետ չեն հաշտուում: Իսկ քրիստոնէութեան միւս կողմը, որով Պասկալը այնքան դրաւուած է՝ բարոյական հարցերի հետ կապուած է միայն արտաքուստ, պատահական կերպով, ուստի և այս անսակ հարցերի մասին կարելի է զանազան կարծիքներ ունենալ՝ և միեւնոյն ժամանակ համակարծիք լինել մարդկային բարոյականութեան վերաբերմամբ:

Ինչևիցէ, փիլիսոփայութեան պատմութեանը Պասկալը մեծ ծառայութիւն է մատուցել, որովհետև նա հարցերը դրել է աւելի ուղիղ, անկեղծ և աւելի տաղանդաւոր կերպով, քան նոյն ոգով գրող շատ փիլիսոփաներ, որովհետև նրա խօսքը չէր հակառակում գործին, և նրա ամբողջ կեանքը իւր գաղափարների կատարեալ մարմնացումն էր: Նթէ Պասկալը թուլութիւններ ևս ունէր, եթէ մասամբ

մուրրուած էր՝ այդ էլ նա երկար տարիներ շարունակ քաւեց Փիզիքական և բարոյական ծանր տանջանքներով: Պասկալը արժանաւոր տեղ է բռնում մարդկային զարգացման պատմութեան մէջ հէնց միայն նրանով, որ անխնայ մերկացրեց և խալտառակեց եզուրտական կեղծաւորութիւնն ու փարիսեցիութիւնը, եթէ չխօսենք նոյն իսկ նրա հանձարեղ գիտնական աշխատութիւնների մասին:

70.

[5000pp.]

ՀԱՍ Յիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0594643

A 7 h8
21434

